HAROLD GARFINKEL'İN ETNOMETODOLOJİSİ AÇISINDAN GÜNDELİK DİL

Pınar SÜNGER

(Yüksek Lisans Tezi)

Eskişehir, 2020

HAROLD GARFINKEL'İN ETNOMETODOLOJİSİ AÇISINDAN GÜNDELİK DİL

Pınar SÜNGER

T.C.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Türk Dili Bilim Dalı

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eskişehir, 2020

T.C.

ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTİSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Pınar SÜNGER tarafından hazırlanan "Harold Garfinkel'in Etnometodolojisi Açısından Gündelik Dil" başlıklı bu çalışma …08.2020 tarihinde Eskişehir Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, Jürimiz tarafından Türk Dili Bilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan Doç. Dr. Cüneyt AKIN

Üye Prof. Dr. Erdoğan BOZ
(Danışman)

Üye Doç. Dr. Dilek ERENOĞLU ATAİZİ

Prof. Dr. Mesut ERŞAN

Enstitü Müdürü

.08.2020

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin/projenin Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi hükümlerine göre hazırlandığını; bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Eskişehir Osmangazi Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla taranmasını kabul ettiğimi ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim. Yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması halinde ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Pınar SÜNGER

ÖZET
HAROLD GARFİNKEL'İN ETNOMETODOLOJİSİ AÇISINDAN GÜNDELİK DİL

SÜNGER, Pınar

Yüksek Lisans-2020

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Türk Dili Bilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Erdoğan BOZ

Sosyolog Harold Garfinkel'in çalışmalarıyla başlayan etnometodoloji, toplumun üyeleri arasında kullanılan metotların araştırılması olarak bilinen bir kavramdır. Etnometodoloji bu metotları araştırırken diğer sosyologlardan farklı olarak gündelik hayatı ve gündelik hayatın işleyişindeki en önemli unsur olan gündelik dili hareket noktası olarak belirler. Garfinkel toplumsal düzenin tek başına bir gerçeklik olmadığını, toplumun üyeleri tarafından oluşturulduğunu göstermek için deneyler yaparak *normale dönmeye çalışma, vesaire ilkesine başvurma, perspektiflerin karşılıklılığını sağlama* ve *dokümanter araştırma metodu/belgeleme* yöntemlerini tespit eder. Bu yöntemleri tespit etmek için yapılan deneylerde başta Garfinkel olmak üzere diğer pek çok etnometodolog *pratik icra/başarı, anlamın bağlama gönderimliliği (dizinsellik), refleksivite, açıklanabilirlik* ve *üye* kavramlarını kullanır.

Çalışmada, senaryo metni (Babam ve Oğlum) bağlamı dikkate alınarak bağlam içerisinde etnometodolojinin temel kavramlarından *anlamın bağlama gönderimliliği ile açıklanabilirlik; üyelerin yöntemlerinden ise normale dönmeye çalışma, vesaire ilkesine başvurma ve dokümanter araştırma metodu/belgeleme* yöntemlerinin 'gündelik dil'e uygunluğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak Garfinkel'in etnometodolojisinin uygulamadaki başarısı veya uygunluğu teyit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: *etnometodoloji, gündelik dil, Harold Garfinkel. dil sosyolojisi.*

ABSTRACT

DAILY LANGUAGE FOR THE ETHNOMETHODOLOGY OF HAROLD GARFINKEL

SÜNGER, Pınar

Master Degree–2020

Department of Turkish Language and Literature

Field of Turkish Language

Ethnomethodology, which started with the work of sociologist Harold Garfinkel, is a concept known as the research of methods used among members of the society. While ethnomethodology investigates these methods, unlike other sociologists, it determines the daily life and the most important element in the functioning of everyday life as the starting point. Garfinkel identifies methods to try to return to normal, to resort to the principle of similarity, to ensure the reciprocity of perspectives, and to document / research methods to demonstrate that the social order is not a reality alone, but is created by the members of the society. Many other ethnometodologists, especially Garfinkel, use the concepts of practical performance / success, meaningful attachment (synonymity), reflexivity, explanability and member in experiments to determine these methods.

In the study, considering the context of the script text (My Father and My Son), contextual submissiveness of meaning among the basic concepts of ethnomethodology in context is explained; Among the methods of the members, it was tried to determine the suitability of the "everyday language" of the methods of trying to return to normal, applying to the principle of doctrine and documenting research method / documentation methods. As a result, the success or suitability of Garfinkel's ethnomethodology methods in practice has been confirmed.

Key words: *ethnomethodology, Harold Garfinkel, daily language, language sociology.*

İÇİNDEKİLER

ÖZET……... V

ABSTRACT …….. VI

İÇİNDEKİLER …… VII

KISALTMALAR ……..... IX

EKLER LİSTESİ …… X

ÖNSÖZ ……..... XI

GİRİŞ …….. 1

1. BÖLÜM

ETNOMETODOLOJİ

1.1. Etnometodolojinin Kaynakları ……..... 2

1.1.1. Parsons ve Eylem Teorisi……... 2

1.1.2. Sembolik Etkileşimcilik ……..... 3

1.1.3. Goffman'ın Dramaturg Analizi …… 4

1.1.4. Fenomenoloji ve Fenomenolojik Sosyoloji ……... 5

1.2. Etnometodoloji ……. 7

1.2.1. Harold Garfinkel ve Etnometodolojik Hareket …….. 7

1.2.2. Etnometodolojinin Temel Kavramları …….. 12

1.2.2.1. Pratik İcra/Başarı ……... 12

1.2.2.2. Dizinsellik (Indexicality) ……..…….. 13

1.2.2.3. Refleksivite (Reflexivty) ……... 14

1.2.2.4. Açıklanabilirlik …… 15

1.2.2.5. Üye ……... 16

1.2.3. Etnometodolojide Üyelerin Metotları ……. 16

2. BÖLÜM

GÜNDELİK DİL

2.1. Gündelik Dil Kavramı …… 19

2.1.1. Felsefede Gündelik Dil Kavramı …… 19

2.1.2. Dil Araştırmalarında Gündelik Dil Kavramı …….. 29

3. BÖLÜM

ÇAĞAN IRMAK'IN "BABAM VE OĞLUM" İSİMLİ SİNEMA FİLMİNDE HAROLD GARFİNKEL'İN ETNOMETODOLOJİSİ AÇISINDAN GÜNDELİK DİL

3.1.Babam ve Oğlum Sinema Filminde "Dizinsellik ve Anlamın Bağlama Gönderimlilik" Kavramının İncelenmesi……... 35

3.2.Babam ve Oğlum Sinema Filminde "Açıklanabilirlik" Kavramının İncelenmesi…… 36

3.3.Babam ve Oğlum Sinema Filminde "Dokümanter Araştırma/Belgeleme Yöntemi" Metodunun İncelenmesi ……... 47

3.4.Babam ve Oğlum Sinema Filminde "Vesaire İlkesine Başvurma" Metodunun İncelenmesi ……... 49

3.5.Babam ve Oğlum Sinema Filminde "Normale Dönmeye Çalışma" Metodunun İncelenmesi ……... 53

SONUÇ ……. 56

KAYNAKÇA …… 58

EKLER …….. 61

KISALTMALAR

akt:	:aktaran
bk:	.bakınız
çev:	:çeviren
ed:	:editör
ss:	:sayfa sayısı

EKLER LİSTESİ

Ek 1: Taranan Eser Listesi ……... 61

Ek 2: Terim Dizini (Türkçe – İngilizce) …….. 62

Ek 3: Terim Dizini (İngilizce – Türkçe) …….. 63

ÖN SÖZ

Toplumun üyeleri arasında kullanılan metotların araştırılması olarak bilinen etnometodoloji, farklı paradigmasından dolayı pek çok eleştiriye maruz kalsa da sosyal bilimlerde özel bir yere sahiptir.

Etnometodologlar toplumsal düzenin temeli olan etkileşim ve gündelik dilin sistemli olarak araştırılması gerektiğini savunmuşlardır. Bu çalışmada, etnometodoloji ve gündelik dil hakkında ayrıntılı bilgi verildikten sonra bir senaryo metni bağlamı dikkate alınarak bağlam içerisinde etnometodolojinin temel kavramlarından *anlamın bağlama gönderimliliği ile açıklanabilirlik; üyelerin yöntemlerinden ise normale dönmeye çalışma, vesaire ilkesine başvurma ve dokümanter araştırma metodu/belgeleme* yöntemlerinin 'gündelik dil'e uygunluğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak Garfinkel'in etnometodolojisinin uygulamadaki başarısı veya uygunluğu teyit edilmiştir.

Çalışmamızın Türk Dili araştırmalarına katkıda bulunması en büyük kazancımız olacaktır.

Lisans ve lisanüstü eğitimim boyunca değerli fikirleriyle ufkumu açan, desteğini daima arkamda hissettiğim, öğrencisi olmaktan ötürü onur duyduğum, kıymetli hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Erdoğan BOZ'a yürekten teşekkür ederim. Eğitim sürecimde sevecenliği ve deneyimiyle bana daima yardımcı olan değerli hocam Doç. Dr. Dilek ERENOĞLU ATAİZİ'ne çok teşekkür ederim.

Zorlandığım her anda beni yüreklendirerek yanımda olan annem Ayla SÜNGER ve tecrübeleriyle beni hiçbir zaman yalnız bırakmayan sevgili ağabeyim Fatih SÜNGER'e çok teşekkür ederim.

Pınar SÜNGER

Ağustos-2020, Eskişehir

GİRİŞ

Etnometodoloji, gündelik hayatta, üyelerin toplumsal düzeni nasıl sağladıklarına dair yöntemlerin araştırılmasıdır. Etnometodoloji bu yöntemleri araştırırken 'pratik başarı/icra', 'bağlama-gönderimlilik', 'refleksivite' ve 'açıklanabilirlik' gibi kavramlardan yararlanır. Etnometodolojinin arka planında, onun en önemli kaynağı diyebileceğimiz fenomenoloji (görüngü bilimi) vardır. Her ikisi de insanların sıradan etkinliklerine yani gündelik hayata önem verir. Gündelik hayat dediğimizde ise Demir (2018)'in mucizelerin mucizesi olarak nitelendirdiği dil bilhassa da gündelik dil kavramı aklımıza gelir.

Gündelik dil kavramı, mantıkçı pozitivistlerin savundukları ideal dil anlayışına karşı Wittengenstein tarafından ortaya atılmış olan bir dil anlayışıdır. Gündelik dil kavramıyla birlikte artık günlük hayatın önemli bir parçası olan dil, daha çok dikkat çekmeye başlar. Wittgenstein'ın dil anlayışında 'anlam'ın bağlamda aranması gerekir. Buna paralel olarak etnometodolojide, fenomenolojinin yanında Wittgenstein'ın dil anlayışı da öne çıkar. Etnometodolojinin bağlama-gönderimlilik kavramına göre sözcüklerin tek başlarına anlamları olmaz. Sözcükler ancak bulundukları bağlamda anlam kazanırlar.

Bu çalışmada gündelik dil, Harold Garfinkel'in etnometodolojisinin bazı kavramları çerçevesinde incelenecektir.

Çalışmanın birinci bölümünde etnometodolojinin kaynakları ve tarihi hakkında bilgi verilmiş, ardından etnometodolojinin temel kavramları ve üyelerin yöntemleri tanıtılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde felsefede ve dil araştırmalarında gündelik dil kavramı hakkında bilgi verilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümü ise inceleme bölümü olup bütünce kabul edilen eser bağlamında gündelik dile etnometodolojinin kavramları açısından bakılıp elde edilen bulgular ortaya konularak sonuca yer verilmiştir.

1.BÖLÜM

ETNOMETODOLOJİ

Sosyoloji teorilerini çok farklı biçimlerde sınıflandırmak mümkündür. Bu sınıflandırmalar içinde temel varsayımları ve çalışma nesneleri açısından sosyoloji teorilerinin en genel düzeyde ikiye ayrıldığı sınıflamanın yaygın olarak kabul gördüğü söylenebilir. Bu sınıflamada birinci grubu, insan davranışlarını büyük ölçüde biçimlendirdiği varsayılan geniş ölçekli toplumsal yapılara ve bu yapıların çözümlenmesine ağırlık veren teoriler oluşturur. Bu teorilere genel olarak *yapısalcı teoriler* ya da *makro sosyoloji* adı verilir. İkinci grubu ise insan davranışlarının büyük ölçüde toplum tarafından biçimlendirildiği varsayımını reddeden, bu nedenle toplumun yapısını bir bütün olarak ele almak yerine bireysel aktörlere ve bu aktörlerin eylemlerine ve karşılıklı etkileşimlerine odaklanan teoriler oluşturur. Bu ikinci gruba giren teorilere de genel olarak *yorumlayıcı yaklaşımlar, toplumsal eylem yaklaşımları* ya da *mikro sosyoloji* adı verilir (Wallace ve Wolf, 1995: 5). Çalışmamızın birinci bölümünde ele alacağımız etnometodoloji ve onun kaynakları olarak sayacağımız *sembolik etkileşimcilik* ile *fenomenolojik sosyoloji* ikinci grup dediğimiz yorumlayıcı sosyolojik yaklaşımlar arasında değerlendirilebilir.

1.1. Etnometodolojinin Kaynakları

1.1.1. Parsons ve Eylem Teorisi

Parsons 20.yüzyıl Amerikan sosyolojisinin önde gelen şahsiyetlerinden biridir. Kendi dönemindeki ana akım sosyolojiye karşı olan Parsons, Avrupa sosyolojik teorisini, Durkheim, Weber, Pareto ve diğer sosyologların çalışmalarıyla bütünleşecek yeni bir "eylem teorisi" içinde canlandırdı (Coulon, 2015: 11).

Parsons, insan eyleminin daima normatif ya da gayri rasyonel bir boyuta sahip olduğunu iddia etmiştir (Smith, 2005: 42). Aktörlerin güdüleri ile onların davranışları ve karşılıklı değerlendirmelerini düzenleyen normatif modeller arasında bütünleşme vardır. Toplumsal düzenin istikrarını ve gündelik karşılaşmalar içinde yeniden üretimini açıklayan bu bütünlüktür. Parsons'a göre, bizleri aşan ve yönlendiren değerleri paylaşırız. Parsons toplumsal hayatın düzenliliğini açıklamak için Freud'a başvurur. Freud toplumsal hayatın kurallarının genel eğitim süreci içerisinde birey tarafından içselleştirildiğini ve bunun sonucunda *süper ego* olarak adlandırdığı bir tür

iç mahkemenin oluştuğunu gösterir. Freud ve Parsons'a göre bu içselleştirilmiş sistem davranışlarımızı, hatta düşüncelerimizi yönlendirir. Aramızdaki iletişimin -dil gibi- belirli bir kullanım durumunda önceden hazır, içsel, sürekli ve istikrarlı kaynakları olarak yararlandığımız sistemler aracılığıyla sağlandığı doğrudur. Ancak etnometodoloji problemi farklı bir biçimde ortaya koyar: aktör ve durum arasındaki ilişki sabit ve değişmez değildir, kültürel içerikler veya kurallar sayesinde ve yorumlama süreçleriyle üretilir. Bu görüş sosyolojik paradigma değişikliğinin bir ifadesidir: etnometodolojiyle Parsons'ın normatif paradigmasından yorumcu bir paradigmaya geçilir (Coulon, 2015: 12).

1.1.2. Sembolik Etkileşimcilik

Sembolik etkileşimcilik etnometodolojinin bir başka kaynağıdır. Terim ilk kez 1937'de Blumer tarafından kullanılmıştır. Onun kökleri, önde gelen temsilcileri Robert Park ve Ernest Burgess (1921) ve William I. Thomas olan (Thomas ve Znaniecki, 1918-1920/1927) "Chicago Sosyoloji Okulu"na kadar uzanır (Coulon, 2015: 14). Yirminci yüzyıl başlarında yaşamış Amerikalı çağdaşları felsefeci George Herbert Mead, bu bakış açısının en etkili kurucusu kabul edilir. Mead, sosyolojik düşünce için hem açık ya da nesnel hem de kapalı ya da öznel davranışın önemini vurgulayan bir yaklaşımı kabul etmiş ve geliştirmiştir (Poloma, 1993: 222). Simgesel etkileşimcilik dil ve anlama yönelik ilgiden kaynaklanmaktadır. Mead, dilin bizim kendi kendinin bilincinde olan kendi bireyselliğimizin farkında olan ve kendi kendimizi başkalarının bizi gördüğü gibi dışardan görme yeteneğinde olan varlıklar haline gelmemizi sağladığını ileri sürmektedir. Bu süreçteki anahtar bileşen, s*imge*dir. Bir simge, bir başka şeyi dile getiren bir şeydir. Örneğin, belirli nesnelere göndermede bulunmak için kullanılan sözcükler aslında kastettiğimiz şeyi temsil eden simgelerdir. "Kaşık" sözcüğü, çorba içmek için kullandığımız mutfak aletini betimlemek için kullandığımız bir sözcüktür. Söze dayanmayan beden hareketleri ya da iletişim biçimleri de simgelerdir. Birine el sallamak ya da kaba bir beden hareketi yapmak simgesel bir değer taşır. Mead insanların birbirleriyle etkileşimlerinin paylaşılan simge ve anlayışlara dayandığını ileri sürmüştür. İnsanlar zengin bir simgesel evren içerisinde yaşadıklarından, insan bireyleri arasındaki neredeyse bütün etkileşim, simgelerin değiş tokuşunu içermektedir (Giddens, 2012: 57-58).

Sembolik etkileşimcilik terimini ilk kez kullanan isim olan Blumer'e (1969: 2) göre sembolik etkileşimcilik üç önermeye dayanmaktadır:

i. İnsanlar şeylere karşı, şeylerin kendileri için sahip oldukları anlamlar temelinde hareket ederler. Bu tür şeyler, ağaçlar veya sandalyeler gibi fiziksel nesneleri; anne veya mağaza çalışanı gibi diğer insanları; bir arkadaş veya düşman gibi insan gruplarını; özgürlük veya dürüstlük gibi idealleri; emir ve talep gibi başkalarının faaliyetlerini ve bireyin günlük hayatında karşılaşıp fark edebileceği her şeyi içerir.
ii. Bu anlamlar kişinin sosyal etkileşiminden doğar.
iii. Bu anlamlar yorumlayıcı bir süreçle değişime uğrar.

Blumer'in (1969: 4-5) söylediği gibi, "Bir şeyin kişiye ifade ettiği anlam, diğer kişilerin o şeyle ilişkili olarak kendisine davranma biçimi vasıtasıyla oluşur. Bu davranışlar, o kişide şeyin tanımını oluşturur."

Her ne kadar etnometodoloji için kesin olarak sembolik etkileşimci geleneğin bir kolu denemezse de onunla ortak olan birçok yönü vardır. Aralarındaki ortak noktalar; çözümlemenin odağını bireyler arası yüz yüze ilişkilerin oluşturması, dilin önemi üzerinde durulması, empirik gerçekliğin incelenen insanların bakış açısıyla açıklanması, toplumun nesnel yanlarının olduğu kadar öznelliğinin de önemsenmesi ve konvansiyonel sosyolojide kullanılan metodolojinin eleştirisidir (Poloma, 1993: 242).

1.1.3. Goffman'ın Dramaturg Analizi

Goffman'ın çalışması, aktörlerin bir izlenim yaratmak için özel bir toplumsal sahnede hareketlerini nasıl yönlendirdiklerine odaklandığı için onun yaklaşımı çoğu kez etkileşimci *dramaturg okul* olarak kavramlaştırılmıştır. Goffman aslında, eylemin yöneldiği amaçları değil, izlenim idaresi sürecini vurgulama eğilimindedir. Goffman'ın analizi etkileşimin yarattığı ve etkileşimlerle sürdürülen ve değişime uğrayan yapılardan ziyade etkileşim biçimine odaklanır. Örneğin, Goffman, aktörlerin kendilerini sunuş biçimlerini nasıl onaylattıklarını, eylemlerini hareketleriyle nasıl meşrulaştırdıklarını, gruplara üyeliklerini diğerlerine nasıl gösterdiklerini, başkalarıyla aralarına nasıl sosyal mesafe koyduklarını, fiziksel damgalamalara nasıl uyum sağladıklarını ve başka birçok durumu kişisel olarak nasıl yönlendirdiklerini

kavrayışlı bir biçimde analiz eder (Turner, 25 Mayıs 2020). Goffman, etnometodolojik düşüncenin temel ilham kaynaklarından Schutz gibi, insanların sadece bir gerçeklik duygusu yaratmak ve bu duyguyu sürdürmek için izlenimleri aktif olarak yönlendirmeye çalışmakla kalmayıp aynı zamanda durumun bozulmaması için tartışmalı malûmatları/konuları göz ardı etmeye çalışacaklarını, ayrıca çoğu malûmatı sorgulamadıklarını veya durumu sorgulamamaya, en azından ortak bir gerçeklik anlayışından uzaklaşmamaya çalıştıklarını öne sürer ve bütün bu temalar etnometodolojinin bir parçasıdır (Tatlıcan, 2001: 152).

1.1.4. Fenomenoloji ve Fenomenolojik Sosyoloji

Phenomenon sözcüğü Yunancadan "görünüş/görünüm" anlamından alınmıştır. *Encylopedia of Sociology*'de fenomenoloji, "birey ve onun bilinçli deneyimleriyle başlayan ve daha önceden var olan kabuller, ön yargılar ve felsefî dogmalardan kaçınmaya çalışan bir yöntemdir. Fenomenoloji olayları (görünüşleri) toplumsal aktör tarafından 'doğrudan doğruya' algıladığı şekilde inceler." (Wallace, Wolf, 2012: 803) Fenomenoloji sadece bilincin yapısı ve işleyişiyle ilgilenir ve onun temel -ancak çoğu kez örtük bir biçimde ifade edilen- ön kabulüne göre, içinde yaşadığımız dünya bilincimizde, kafalarımızda yaratılır. Elbette dış dünyanın varlığını yadsımak saçma olacaktır, ancak bu argümana göre dış dünya sadece ona ilişkin bilincimizle bir anlam kazanır. Sosyolog -veya bilim adamı- dünyayla sadece anlamlı olduğu sürece ilgilenecektir ve bu yüzden, dünyayı nasıl anlamlı kıldığımızı kavramaya çalışmalıdır. Ancak bu amaca, normalde bildiğimizi farz ettiğimiz şeyler bir kenara itilip, onu nasıl bildiğimiz ortaya çıkartılarak ulaşılabilir. Bildiklerimizin bu şekilde bir kenara itilmesi bazen 'fenomenolojik indirgeme', bazen 'paranteze alma' ve daha teknik literatürde *épochè* olarak adlandırılır (Craib, 19 Mart 2020).

Slattery (2011: 231-232)'nin fenomenolojinin yorumcu bir tanım olarak ifade ettiği ikinci anlamı ise henüz açıklayamadığımız veya anlayamadığımız normal dışı manevi bir güç, his ve algıdır. İkinci tanımlamada bağımsız bir gerçekliğe sahip olmayan fizik dünyanın duyularımız aracılığıyla kavranması vurgulanmaktadır. Gerçekliğin kişisel olarak tanımlanması, kavranması ve kabul edilmesi söz konusudur (2011: 232).

Fenomenolojik felsefenin kurucu babası, en önemli çalışmaları 1890 ve 1920 yılları arasında yayımlanan Edmund Husserl'dir. Husserl bilgi ve tecrübelerimizin

köklerine inen, kelimenin tam anlamıyla radikal bir felsefe geliştirmeye çalışır. Özellikle bilimsel bilginin, içinde kök saldığı gündelik yaşantı ve etkinliklerimizle bağını kopardığını öne süren Husserl'e göre, fenomenolojinin görevi bu bağlantıyı yeniden kurmaktır (Craib, 19 Mart 2020).

Fenomenoloji ile sosyoloji arasındaki köprüyü kuran kişi, Husserl'in öğrencisi olan Alfred Schutz'dur. Schutz, Husserl'in fenomenolojik düşüncelerini sosyolojiye taşımış, bu düşünceleri sembolik etkileşimcilik gibi diğer yorumlayıcı teorilerle birleştirmeye ve gündelik yaşam fenomenine uygulamaya çalışmış, özetle Husserl'in fenomenolojik felsefesine dayanarak toplumsal yaşamı farklı bir şekilde kavramlaştırmaya çalışmıştır. Bu nedenle geliştirdiği yaklaşım *fenomenolojik sosyoloji* olarak adlandırılmaktadır (Şavran, 2013:124). Allan (2006:30), fenomenolojik sosyolojinin insanların fenomenler hakkındaki deneyimlerinin hepsinin değilse de büyük bir kısmının genel olarak toplumsal ve kültürel olduğunu, temel olgunun da bilinç değil, gündelik yaşamda yaşadığımız yaşam dünyası olduğunu ileri sürer.

Tatlıcan (2011: 153-154), çalışmamızın asıl konusu olan etnometodolojinin en önemli kaynağı olarak kabul edilen fenomenoloji ve etnometodoloji arasındaki ortak noktaları ve farklı noktaları şu şekilde sıralar:

i. Fenomenoloji gibi etnometodoloji de toplumsal düzeni farklı bireylerin farklı deneyimlerinden oluşan bir şey olarak görür. Ancak Schutz'a göre, düzen olarak sağduyusal bilgilerin ürünü olsa da etnometodoloji bu tür bilginin doğası gereği istikrarsız olduğunu, her yeni karşılaşmada yeniden yaratıldığını öne sürer. Her istikrarlı toplumsal etkileşim bir *icraat,* yapılan bir şeydir ve etnometodoloji bu işin nasıl yapıldığını keşfetmeye çalışır.
ii. Felsefî ve sosyolojik fenomenoloji etnometodolojiden etkilendiği kadar, etnometodoloji de dilbilim, antropoloji ve ana-akım sosyoloji tarafından biçimlendirilmiştir. Fenomenolojiye indirgenemeyecek teorik bir yönelim yaratmak isteyen etnometodoloji, fenomenolojiyi bu diğer kaynaklarla harmanlar.
iii. Schutz'un etkisiyle, fenomenolojik sosyolojideki ilk dönem çalışmaların çoğu kavramsal ve teoriktir. Bir süre için, fenomenolojik sosyolojide oldukça az

empirik[1] çalışma yapılmıştır. Aksine etnometodoloji başından beri ve günümüzde fazlasıyla empiriktir.

iv. Fenomenolog sosyolologlar daha ziyade bilinçle ilgilenmişlerdir. Fenomenolojik geleneğe bağlı etnometodologlar, toplumsal hayatta bilincin temel önemde olduğunu kabul etmelerine rağmen, geleneksel sosyolojideki kaynaklarının etkisiyle daha somut, gözlemlenebilir toplumsal etkinliklere odaklanmışlardır.

1.2. Etnometodoloji

'Etno-metod-oloji' ifadesi, basitçe, "toplumun üyeleri arasında kullanılan metotların araştırılması" olarak veya daha tam bir ifadeyle "toplumun üyeleri arasında kullanılan gerçeği anlama ve değerlendirme metotlarının araştırılması" biçiminde anlaşılabilir (Cuff, Sharrock, Francis, 2013: 176). Rawls (2003: 123), etnometodolojiyi insanların toplumsal düzenleri üretmek için kullandıkları yöntemlerin incelenmesi olarak tanımlar. Başka bir tanımla etnometodoloji "İnsanların gerçeklik duygusunu nasıl yarattıklarını, sürdürdüklerini ve değiştirdiklerini açıklamaya yardımcı olabilecek kavramlar ve ilkeler geliştirmektir" (Turner, 25 Mayıs 2020). Etnometodoloji mikro yapılarla da makro yapılarla da ilgilenmez, insan davranışlarını açıklamaya çalışmaz, bunun yerine diğer sosyolojik yaklaşımlardan oldukça farklı bir şekilde insanların hem mikro hem makro yapılara *anlam vermek için kullandıkları yöntemleri* betimlemeye çalışır (Ritzer, 2003: 154). Etnometodolojinin ansiklopedik tanımı ise şu şekildedir: Bireylerin gerçekliği kavrarken veya zihinlerinde yeniden kurarken, çok sıradan ve rutin hale gelmiş günlük ilişkilerde bile sorgulamadan, çoğunlukla da bilinçsiz olarak kabul ettikleri kural, inanç ve değerleri çözümlemeyi konu edinen disiplin (Acar, Demir, 1993: 125).

1.2.1. Harold Garfinkel ve Etnometodolojik Hareket

Etnometodolojik hareket üniversite öğrenimine 1946'da Parsons'ın yönetiminde başlayan, 1917 doğumlu sosyolog Garfinkel'in çalışmalarıyla başlar (Tatlıcan, 2011: 146). Garfinkel, Talcot Parsons ile çalışmışsa da fenomenolojik düşüncelerden, özellikle de Alfred Schutz'un düşüncelerinden etkilenmiştir.

[1] Empirik (Yunanca enıpeirikos'tan; Os. tecrübi; İng. empirical; Fr. empirique; Al. empirisch.) Deneyimsel. 1.Deneye, gözleme, olgulara ve duyuma dayanan, somut durumlarla, gerçek olaylarla ilgili olan; 2.Salt akılla ilgili bulunanın dışında kalma; 3.Tecrübeyle, hem genel deney ve hem de kişisel deneyimle ilgili olma hâli; 4.Kimi işlemlerin bir teoriden bağımsız olarak, herhangi bir teori dikkate alınmadan gerçekleştirilmesi durumu için kullanılan sıfat (Cevizci, 1999: 296).

Doktorasından itibaren bütün çalışmalarında odak noktası gündelik yaşamın yapısı olmuştur. 1967 yılında yayımladığı *Etnometodolojide Araştırmalar* adlı eseriyle ayrı bir sosyolojik yaklaşım olarak etnometodolojiyi kurduğu kabul edilmektedir (Şavran, 2013: 147).

Coulon (2015: 19-25), etnometodolojik hareketin tarihini şöyle sıralamaktadır:

i. **1949: Irklar Arası Suçlular ve "Durumun Tanımı":** Garfinkel, ırk içi ve ırklar arası suçlar, onlarla ilgili duruşmalar ve yargı kararları hakkında bir çalışma olan ilk yazısını 1949'da yayımlar. Garfinkel, Thomas'tan aktörlerin "durum tanımı"nda aktif rol yüklendikleri fikrini alır. Etnometodoloji, insanların karşılaşmalarından önce zaten başkaları tarafından tanımlanmış durumlarda nasıl davrandıklarını açıklamaya çalışan sosyolojik analizin aksine, insanların durumu nasıl gördüklerini, betimlediklerini ve bir durum tanımını müştereken nasıl geliştirdiklerini anlamaya çalışır.

ii. **1952: Harold Garfinkel'in Doktora Tezi:** Garfinkel doktora tezini 1952'de sundu. Garfinkel doktora tezini tamamladıktan sora Ohio'da bir eğitimci olarak göreve başlar. 1954'te gerçekleştirdiği duruşma jürileri araştırmasından sonra halen ders verdiği Los Angels, California Üniversitesine geçer. Garfinkel UCLA'da iletişim etnolojisinin kurucularından Dell Hymes'le tanışır; bu süre içinde Ulusal Akıl Sağlığı Enstitüsü ve UCLA Tıp Merkezinde çalışmaya başlar. Burada çok tanınan araştırmalarından birinin konusu olan transseksüel Agnes vakasıyla tanışır. Garfinkel UCLA'da bazı öğrencileri üzerinde derin etkiler bırakmıştır.

iii. **Aaron Cicourel ve "Ağ"ın Kurulması:** Etnometodolojinin tarihinde belirleyici önemde bir rol oynayan Aaron Cicourel, yüksek lisansını 1955'te UCLA'da tamamlar. 1965'te Garfinkel'le birlikte informel bir seminer yönetir. Garfinkel ve Cicourel etnometodolojik hareketin iki farklı lideriydi. Aynı dönemde çalışmalarını sosyal bilimler tarihinde sürdürmeyi seçen ve Goffman'ın öğrencisi olan ve onun 1975'te ölümünden sonra karşılıklı konuşma analizinin kurucusu ve lideri olan Sacks önemli bir rol oynadı.

iv. **1960'ların sonunda**, etnometodolojinin görünüşte karşı-sosyolojik karakteri sosyolojideki kriz, çağdaş öğrenci protestoları ve karşı-kültür hareketleri bağlamında daha görünür hale geldi. Etnometodoloji bazı üniversitelerin sosyoloji bölümlerinde ve daha genel düzeyde ulusal ve uluslararası sosyoloji

örgütleri içinde periyodik yayınlar ve toplantılar aracılığıyla gelişmeyi sürdürdü. Bu dönemde, fenomenolojik sosyolojiye eşanlı bir ilgi artışı nedeniyle, etnometodolojinin fikrî yönelimlerine karşı büyük bir ilgi artışı yaşandı. Bu dönemde Sacks konuşma analizinin etnometodolojik yönünü öne çıkartan bir çalışma başlattı. Garfinkel de 1967'de bazı çalışmalarını, söylenenlere göre, üniversitede kariyer baskısı altında ve yakın çevresinin zorlamalarıyla *Etnometodolojide Araştırmalar* adı altında yayımladı.

v. **1967: Kurucu Kitap:** Garfinkel, *Etnometodolojide Araştırmalar* adlı çalışmasıyla etnometodolojiyi sosyolojik bir yaklaşım olarak kurduğunu duyurur.

Garfinkel (1967: 11), etnometodolojiyi "öznel ifadelerin (indexical exspression) ve gündelik yaşamın örgütlenmiş, sanatsal, devam eden, muhtemel edinimleri gibi diğer pratik eylemlerin incelenmesi" olarak tanımlar (Poloma, 1993: 244).

Etnometodologlar, insanların kendi gerçekliklerine düzen veya şekil verme yolu ile ilgilenirler. Dil ve bu tür önemli sembollere verilen anlamlar, öznel ifadelerin (indexical exspression) önemli bir kaynağıdır. *Öznel ifadelendirmeler,* olayları günlük yaşam alanı içine yerleştirmede "dizin" [gösterge] (index) olarak hizmet görebilecek, bir oluşum, zaman ve mekânının kişi tarafından tanımlanmasıdır. Genellikle günlük hayatımızdaki göstergeler daha muğlaktır. Eğer biri bir başkasına en son ne zaman sinemaya gittiğini soracak olsa alacağı cevap "yaklaşık bir ay önce" olacaktır. Günlük hayatta bu tür kesin olmayan öznel zaman açıklamalarına alışığızdır. Kimse, "ben en son 23 Ocak Cuma günü sinemaya gittim; film başladığında saat 9'u gösteriyordu, bittiğinde 11.12 idi" gibi bir yanıt vermeyecektir. Böylesi kesin zaman bildiren cümleler *nesnel ifadeler* (objective expression) olarak değerlendirilir ve bazı durumlarda görülür (örneğin hastalardaki fiziksel değişiklileri gösteren hasta kayıtları) (Poloma, 1993: 245).

Garfinkel'e göre, "Toplumsal pratikler, organizasyonunu şekillendirdikleri rutin gündelik etkinlikler aracılığıyla sürdürülür ve bu rutin etkinlikler içinde 'oluşumlar' olarak ortaya çıkarlar." Bu görüş Garfinkel'i öznel deneyimin (temel veya varoluşsal) önceliğine Kartezyen vurgular içeren fenomenolojiden uzaklaştırır ve 'durumsal eylemleri'i 'kamusal olarak' ['müştereken'] yorumlanan dilsel formlar olarak araştırmaya yöneltir. Bu hareketin yönünün Austin'e ve geç dönem

Wittgenstein'a doğru olduğunu görmek zor değildir. Zira, edimsöz edimler kavramı veya Wittgenstein'ın "sözler aynı zamanda edimlerdir" açıklaması, felsefî amaçlardan ziyade betimleyici amaçlara hizmet etse de Garfinkel'in üzerinde durduğu problemlerle yakından ilişkilidir (Giddens, 2016:56).

Garfinkel'e göre, etnometodolojik girişimi diğer bütün sosyoloji türlerinden ayıran şey düzen problemini yeniden konumlandırmasıdır. Diğer sosyoloji türleri gündelik dünyanın varlığını fazla sorgulama gereği duymazlar. Gündelik dünya onların teorilerinde veri olarak alınır ve araştırmalarının basit, sınanmış bir kabulü olarak kullanılır. Ancak Garfinkel'in yaklaşımı farklıdır ve diğer sosyolojik teorilerin ortaya koymaya ve çözmeye çalıştıkları türden problemler ele alınmaz. (Cuff, Sharrock, Francis, 2013: 176). Garfinkel'in asıl inceleme nesnesi gündelik hayattır ve bunu *Etnometodolojide Araştırmalar* adlı çalışmasının "Giriş" bölümünde açıkça dile getirir:

> *Sokaktan ve uzman birinin sosyoloji yaparken 'gerçek dünya'ya her referansı, fiziksel veya biyolojik olaylara olduğunda bile, gündelik hayatın organize etkinliklerine bir referanstır. Bu yüzden, Durkheim'ın sosyolojinin temel ilkesinin toplumsal olguların nesnel gerçekliği olduğu fikrine ilişkin belirli yorumlarda vurgulananın aksine, bu kitaptaki yazılarda toplumsal olguların nesnel gerçekliği olarak gündelik hayatın müşterek etkinliklerinin süregelen icrası alınır* (2014: 7).

Ona göre, toplumsal olgu karşımıza nesnel bir yapıdan ziyade sıradan insanın gündelik hayattaki etkinlikleri içinde şekillenen bir özelliğe sahip olarak çıkar. Bu sebeple Garfinkel'in temel hareket dünyasını, 'aşkın' bir gerçeklik olarak değil, tamamen gündelik hayatın içinde olup bitenler içinde şekillenen bir gerçeklik olarak almasıdır. Yani o bir 'sosyal sistem'den veya 'toplumsal düzen'den hareketle gündelik hayatı yorumlamaz. Hareket noktası olarak gündelik hayatın işleyişini ve bu işleyişteki unsurları alır (Esgin ve Çeğin, 2018: 216).

Garfinkel, toplumsal düzenin kendi başına bir gerçekliği olmadığını, toplum üyeleri tarafından oluşturulduğunu kanıtlamak ve toplum üyelerinin toplumsal dünyayı anlamlandırmada hangi yolları kullandıklarını göstermek için öğrencilerden deney gereği toplum düzenini aksatmalarını ister (Şavran, 2013: 153). Garfinkel'e göre bu deneylerin amacı gündelik yaşamın geri planında görülen ama fark edilmeyen

özelliklerin ve beklentilerin nasıl ortaya konacağını göstermektir (Garfinkel, 1967: 36).

VAKA 1 (Garfinkel, 2014: 67)

Kadın denek, deneyciye önceki gün işe giderken araba parkında bir tekerinin patlak olduğunu fark ettiğini söyler.

(Denek): Bir tekerim patlak.

(Deneyci): "Bir tekerim patlak" sözüyle ne demek istiyorsun?

Kadın denek bir an için duraklar görünür ve ardından soruyu düşmanca bir tavırla şöyle cevaplandırır: "Ne demek istiyorsun?" sözüyle gerçekte "Ne demek istiyorsun?" Patlak tekerlek patlak tekerlektir. Demek istediğim bu. Özel hiçbir şeyi kastetmiyorum. Ne aptalca bir soru!

VAKA 3 (Garfinkel, 2014: 67-68)

Cuma gecesi kocamla birlikte televizyon izliyorduk. Kocam yorgun olduğunu söyledi. Ben de "Nasıl bir yorgunluk? Fiziksel mi, zihinsel mi, yoksa can sıkıntısı mı?" diye sordum.

(Denek): Bilmiyorum, esasen fiziksel olduğunu tahmin ediyorum.

(Deneyci): Adale ağrısı veya kemik sızlaması mı?

(Denek): Öyle olduğunu tahmin ediyorum. Bu kadar teknik olma. (*Biraz daha televizyon izledikten sonra)*

(Denek): Bütün bu eski filmler içlerindeki eski demir karyolanın türü bakımından birbirine benziyorlar.

(Deneyci): Ne demek istiyorsun? Bütün eski filmleri mi, bazılarını mı, yoksa sadece izlediklerini mi kastediyorsun?

(Denek): Senin derdin ne? Ne kastettiğimi biliyorsun?

(Deneyci): Daha net konuşmanı isterdim.

(Denek): Ne demek istediğimi biliyorsun! Düş geber!

Garfinkel'e göre bu deneyler gündelik yaşamda üyelerin birbirlerinden aslında ne hakkında konuştuklarını, konuşma ve davranışların geçtiği duruma/bağlama göre ne anlama geldiğini bilmelerini beklediklerini göstermektedir (Cuff, Sharrock, Francis, 1989: 164).

Garfinkel ve diğer pek çok etnometodolog gündelik hayata dair bu deneyleri yaparken bazı kavramlar kullanılırlar. *Pratik başarı/icra, bağlama-gönderimlilik, refleksivite, açıklanabilirlik* ve *üye fikri* bunlardan önemli olanlarıdır.

1.2.2.Etnometodolojinin Temel Kavramları

1.2.2.1 Pratik İcra/Başarı

Garfinkel *Etnometodolojik Araştırmalar*'ın "Etnometodoloji Nedir?" başlığında şu açıklamayı yapar:

> *Araştırmalarda pratik etkinlikler, pratik ortamlar ve pratik sosyolojik muhakemeyi ampirik araştırma konuları olarak ele almaya ve gündelik hayatın en yaygın etkinliklerine genellikle sıra dışı durumlar gibi odaklanarak, başlı başına olgular olarak onlar hakkında bilgi edinmeye çalıştık. Bu araştırmaların temel iddiası, üyelerin düzenli gündelik ilişki ortamlarını ürettikleri ve düzenledikleri etkinlikleri ile onların bu ortamları 'açıklanabilir' kılma prosedürlerinin aslında aynı şeyler olarak görülmesi gerektiğidir* (2014: 1).

Etnometodologlar toplumsal hayatın müşterek gerçekliklerine diğer sosyologlardan daha yakın olmak isterler. Bizzat deneyimle daha yakından ilgilenirler ve bu ilgi onların metotlar ve veri toplama tekniklerinde olduğu kadar teorik yapının unsurlarında da değişiklikler yapmalarını gerektirir. Etnometodologlar gündelik hayattaki olguların "bilimsel betimlemenin süzgeci"nden geçerken çarpıtıldıklarını varsayarlar. Sosyolojik betimlemelerde tipik olarak aktörün pratik deneyimleri ihmâl edilir ve aktör irrasyonel bir varlık olarak alınır. Etnometodologlar geleneksel sosyolojik perspektifin toplumsal gerçeklik anlayışını reddederler. Onlara göre, geleneksel sosyologlar peşin bir kabulle, istikrarlı bir normlar ve göstergeler sisteminin aktörler tarafından paylaşıldığını ve sosyal sistemi düzenlediğini varsayarlar. Sosyolojinin "modeller" olarak adlandırdığı şey etnometodoloji tarafından "aktörlerin süregelen bir icrası olarak" görülür. Garfinkel ve Sacks, tanınmış bir makalelerinde, "toplumsal olgular üyelerin başarıları/icralarıdır" görüşünü savunur. Aktörlerin toplumsal gerçekliği yorumlama ve hayatı sürekli sınamalarla yaratma süreçleri, üyelerin eylemlerinde başvurdukları süreçlerin dikkatli gözlemi ve analiziyle ortaya çıkartılabilir. Bu yüzden, aktörlerin karşılıklı ilişkilerinde bilgileri sağduyusal bir tutum içinde nasıl ürettiklerini, müzakere ettiklerini ve dili bir kaynak olarak nasıl kullandıklarını, özetle, içinde yaşayabilecekleri "makul" bir dünyayı nasıl inşa ettiklerini gözlemek önemlidir (Coulon, 2015: 28-29).

1.2.2.2.Dizinsellik (Indexicality) ve Anlamın Bağlama Gönderimliliği

Garfinkel'in en ünlü terimlerinden biri *bağlama gönderimlilik*tir. Bu terim ilk kez -Garfinkel değil- dil felsefecileri tarafından kullanılmıştır (Cuff, Sharrock, Francis, 2013: 180).

Bağlama-gönderimlilik (dizinsellik), dilbilimde, tümce veya sözcüklerin farklı bağlamlarda farklı anlamlara gelmesini anlatır. Örneğin "yağmur yağıyor" cümlesi bağlama, kişinin içinde bulunduğu duruma göre farklı anlamlar ifade edebilir. Craib'in (1992) ifadesiyle, bağlama-gönderimlilik dilin ve onu oluşturan sözcüklerin içinde yer aldıkları ve atıfta bulundukları bağlamdan bağımsız, kendi başlarına bir anlama sahip olamayacaklarını anlatmak için kullanılır. Anlamın içkin dizinselliği düşüncesinde "dil, daha çok, sürekli olarak bize aynı konudaki diğer çalışmalara, aynı yazarın çalışmaları vb.ne gönderimde bulunarak bir kütüphanedeki dizinleme sistemi gibi işler; dildeki her bir terimin anlamı, ilgili terimin bağlamına, onun kullanıldığı duruma ve birlikte bulunduğu diğer sözcüklere gönderimde bulunur" (Tatlıcan, 2011: 166). Bu durum 'ben' ve 'sen' gibi adıllarda yeterince açıktır –hakkında konuştuğum 'sen' sözü sadece onu kullandığım bağlamda açıktır. Bununla beraber, aynısı bir sözcük veya tümce için de doğrudur; bazı kişilerin konuşmasını dinlerken, her zaman onların ne söylediklerini anlamak için biraz beklemek zorundayım; eğer bu paragrafın başına dönüp tümceyi yeniden okursanız ne hakkında konuştuğum kesinlikle açık olacaktır; okuma esnasında, ne kastettiğimi açıklayıncaya kadar yargıda bulunmayı askıya alıyorum. Ancak, aynısı tek başına alınan bir cümle veya deyim için de doğrudur ve bu açıklamanın bir sonu yoktur. Her zaman, bir karşılık almak için "Ne anlatmak istiyorsun?" gibi bir soru ihtimal dâhilindedir. Bu yüzden, hepimiz sanki yapabilecekmişiz gibi davransak da aslında herhangi bir anlamı sorgulamadan kabul edemeyiz (Craib, 1992: 4).

Sacks bağlamın önemini aşağıdaki etkileşim örneğinde gösterir:

A: 14 yaşında bir oğlum var.

B: Çok iyi.

A: Ayrıca bir köpeğim var.

B: Üzgünüm!

Bu konuşma sadece A'nın apartman sahibi B ile bir kira pazarlığı yaptığını bildiğimizde anlaşılabilir. Konuşma konusu taraflarca inşa edilir. Konuşmaları tutarlı ve anlaşılır kılan bağlamdır (Coulon, 2015: 55).

Bağlama-gönderimlilik sözcüklerin doğal eksikliğidir, sözcükler tam kesin anlamlarını sadece üretildikleri somut bağlamlarda, dilsel bir alışveriş durumunda "bağlama gönderim yaparken" kazanırlar. Hatta bağlama-gönderim bile onların potansiyel anlamlarındaki belirsizlikleri ortadan kaldırmaz. Bir sözcük veya ifadenin anlamı konuşmacının biyografisi, asıl niyeti, dinleyiciyle arasındaki özel ilişki ve aralarında daha önce geçen konuşmalar gibi bağlamsal faktörlerden gelir. Garfinkel'e göre, bağlama-gönderimli ifadelerin karakteristikleri dilin bütünü için söz konusudur. Garfinkel, doğal dilin tamlığının, her üye için gündelik dilin anlamının içinde ortaya çıktığı bağlama bağlı olması anlamında, büyük ölçüde bağlama-gönderimli olduğuna inanır. Doğal dil kullanıldığı ve konuşulduğu bağlamlardan bağımsız bir anlama sahip olamaz (2015: 30).

Giddens (2016)' a göre Garfinkel, bağlama-gönderimlilik için Bar-Hillel'in yazılarından alınan ve kaynağı esasen Peirce olan "dizinsellik" ve 'dizinsel ifade' terimlerini kullanmayı tercih etmiştir.

1.2.2.3. Refleksivite (Reflexivty)

Hem genel olarak etnometodolojide hem de Garfinkel'in çalışmalarında merkezî bir kavram olan refleksivite en genel anlamıyla bir şeyin kendi kendine geri dönmesini ifade eden bir kavramdır. Daha genel anlamıyla ifade etmek gerekirse refleksivite, neden sonuç ilişkisi açısından kendisine geri dönen olguların niteliği ya da neden sonuç arasındaki döngüsel bir hareket olarak tanımlanabilir. Bu durumda neden ve sonuç karşılıklı olarak birbirlerini etkiler (Gönç Şavran, 2013: 149-150).

Craib (1992: 4), refleksivite ile ilgili şu açıklamayı yapar:

> *Bir durumu ifade ettiğimiz anda onu yaratır, sağlam/güvenilir, anlamlı ve rasyonel kılarız. "Sosyolojik teori üzerine bir kitap yazıyorum" dediğimde, sadece yaptığım şeyi betimlemekle kalmıyor, aynı zamanda kendime ve başkalarına yaptığım şeye nasıl yaklaştığımı söyleyerek ve böylece kuşku ve belirsizlikleri gidererek yaptıklarımı meşrulaştırıyorum. 'Refleksivite' terimi, gündelik etkileşimde 'bağlama gönderimliliği' düzeltmek ve bir toplumsal istikrar duygusu yaratmak için kullandığımız etkinliklerin kısaca ifadesidir.*

Genellikle etnometodolojinin kurucusu olarak kabul edilen, Schutz'un ilk yandaşı olan Harold Garfinkel, onları 'arka-plân beklentiler' olarak, sorgulanmayan sağduyusal bilgi biçimleri olarak niteler. Garfinkel'in ilk çalışması bu beklentilerin ve bağlama gönderimliliğin varlığını kanıtlama çabasıdır. Sözgelimi, bir markete gittiğinde pazarlık yapmak yahut kendime ait evime geldiğimde bir kiracı gibi davranmak bu beklentilere aykırı davranışlardır. O, nihai toplumsal düzeni kendi iddiasının bir kanıtı olarak alır.

Refleksivite bilinçli düşünmeyle karıştırılmamalıdır. İnsanların refleksif pratiklere sahip oldukları söylendiğinde, bu söz insanların yaptıkları şeyler üzerinde bilinçli olarak düşündükleri anlamına gelmez. Üyeler eylemlerinin refleksif karakterinin farkında değillerdir; eylemlerinin refleksif karakterinin farkına vardıklarında pratik eylemleri sürdürmekte zorlanacaklardır. Garfinkel, refleksiviteyi toplumsal düzeni sürdürme ve kavrama konusunda bir engel olarak almak yerine, bu sürecin temel bir koşulu kılar (Coulon, 2015: 35-36).

1.2.2.4.Açıklanabilirlik

Garfinkel (2014: 17)'in açıklanabilirlik ile ilgili yorumu şu şekildedir:

Bu araştırmaların temel iddiası, üyelerin düzenli gündelik ilişki ortamlarını ürettikleri ve düzenledikleri etkinlikleri ile onların bu ortamları 'açıklanabilir' kılma prosedürlerinin aslında aynı şeyler olarak görülmesi gerektiğidir.

Açıklama, insanların dünyayı anlamak için açıklamalar sunmaları sürecidir. Bir açıklama sunmak, davranış üzerinde düşünmek ve bu davranışı kendisi ve diğerleri için anlaşılır veya anlamlı kılmaya çalışmaktır. İnsanlar bunu sürekli yaparlar ve bu esnada toplumsal dünyayı sürekli olarak ve pratik bir biçimde yaratır ve yeniden oluştururlar. İnsanlar, açıklamalar sunar ve dünyayı yaratırken, esasen gündelik yaşantı ortamlarını açıklama ehliyeti ve becerisine sahiplerdir. Etnometodologlar, karşılıklı konuşma çözümlemeleriyle ilgilendikleri için, hem insanların açıklamalarını çözümlemeye çalışır hem de bu açıklamaların diğer insanlar tarafından onaylanma (veya reddedilme) biçimlerine büyük ilgi gösterirler (Tatlıcan, 2011: 162).

Bir örnek vermek gerekirse bir öğrenci, hocasına neden sınava girmediğini izah ederken bir açıklama getirmektedir. Öğrenci, bir olayı hocasına anlamlı hale getirmeye

çalışmaktadır. Etnometodologlar, bu açıklamanın doğasıyla ilgilenirler fakat daha genel olarak öğrencinin açıklama getirmesine, hocanın onu kabul etmesine veya reddetmesine aracılık eden açıklama pratikleri ile ilgilenirler (Ritzer, Stepnisky, 2018: 235).

1.2.2.5. Üye

Garfinkel ve Sacks (1970: 339)'ın önemli makalelerinden birinde üye tanımı şöyle yapılır:

> *Üye fikri meselenin kalbidir. Biz bu terimi bir kişiyi anlatmak için kullanmayız. Aksine o, aşağıda anladığımız biçimiyle doğal dile hâkimiyeti anlatır. Bizim gözlemimize göre, kişiler, bir doğal dili konuşarak öğrendikleri için, gözlenebilir ve rapor edilebilir olgular olarak gündelik etkinliklerinin sağduyusal bilgisinin nesnel olarak üretimine ve sergilenişine bir ölçüde konuşarak katılabilirler.*

Bir üye olmak bir gruba, bir kuruma katılmaktır ve ortak kurumsal dile daha fazla hâkimiyet gerektirir. Bu üyelik, gündelik hayatın toplumsal kurumları içinde, her bireyin biricikliğine, onun dünyaya kendine has hâkim olma, "dünya-içinde-olma" biçimine dayanır. Bir üye sadece nefes alıp veren ve düşünen bir kişi değil, aynı zamanda etraftaki dünyaya anlam kazandıracak uyum sağlayıcı araçları icat etmesini sağlayan bütün bir işlemler, metotlar, etkinlikler ve teknik bilgi topluluğunun bilgisine sahip bir kişidir (Coulon, 2015: 41).

1.2.3. Etnometodolojide Üyelerin Metotları

Garfinkel'e göre, toplumsal etkinliklerin kendilerini-üretmeleri (yani, yeniden-üretilmeleri) ve düzenlemeleri üyelerin metotlu bir başarısıdır. Başka bir deyişle, pratik akıl yürütmelerin sonuçları üyelerin şu veya bu durumun özelliklerini kabul ve açıklama biçimlerine göre farklılaşırken, bu anlayışların inşa edildiği metotlar genel bir karaktere sahip olabilir (Tatlıcan, 2011: 168).

Garfinkel'in *Etnometodolojide Araştırmalar* adlı eserine baktığımızda karşımıza belirgin olarak dört üye metodu çıkar:

i. *Normale dönmeye çalışma:* Etkileşim içindeki taraflar gerçeğin ne olduğu konusunda bir belirsizlik içinde olduklarında ve etkileşimlerinin gerilim yarattığı duygusuna kapıldıklarında, birbirlerine karşı içinde bulundukları koşullarda 'normal'e dönmelerini anlatan hareketler sergileyeceklerdir

(2011:168). Pansiyoner öğrenci deneyi[2] bunun en güzel örneklerindendir. Aile üyeleri deneyi yapan öğrenciye "kendine gel" gibi ifadelerle tepki vererek içinde bulundukları durumu normale döndürmeye çalışmışlardır.

ii. *Vesaire ilkesine başvurma:* Bir etkileşim sırasında kişiler birbirlerine her şeyi tamamen anlatmadan iletişim kurarlar. Anlatılacak bir olayın bütün detayları ancak dünyadaki söz konusu ilişkilerine hiç katılmamış birine aktarılabilir (Esgin, Çeğin, 2018: 228). Örneğin, genellikle bir sözden sonra kullanılan 'biliyorsun' deyimi çoğu kez aktörün bir başkasına vesaire ilkesine başvurduğunu bildirme biçimidir. Böylece, diğer kişi 'Hayır, bilmiyorum' gibi bir karşı sözle etkileşimi veya bir gerçeklik anlayışını bozmaması konusunda bilgilendirilir. Kısaca, bu ilkeye göre her konum, katılımcıların, bu durumun sürmesi için tamamlamaları gereken eksik yanlar içerir (Tatlıcan, 2011: 168).

iii. *Perspektiflerin karşılıklılığını sağlama:* Schutz'un formülasyonunu kullanan etnometodologlar, aktörlerin bu kabul altında hareket ettiklerini ve bu gerçeklik duygusunu aktif biçimde aktarmaya çalıştıklarını, konumlarını değiştirdiklerinde bile aynı deneyimlere sahip olacaklarını vurgulamışlardır. Ayrıca aktörler, özel hareketler tarafından biçimlendirilinceye kadar perspektiflerindeki özel geçmiş yaşantılarından kaynaklanabilecek farklılıkları göz ardı edebilirler. Bu yüzden, çoğu etkileşimde diğerlerine bir perspektifler karşılıklılığının gerçekte var olduğunu göstermeye çalışan hareketlere başvurulacaktır (2011: 169).

iv. *Dokümanter araştırma metodu/Belgeleme yöntemi:* İnsanlar gündelik yaşamda karşılaştıkları hareket, söz ve bilgilerin belirli özelliklerini ayıklayıp bu özellikleri altta yatan bir kalıbın kanıtı olarak görürler, yani bu kalıpları kendi bireysel belgelerinden yola çıkarak elde ederler, daha sonra ise bu özellikleri bu kalıp hakkındaki bilgilerine dayanarak yorumlarlar. Bu durumda bir yandan altta yatan bu kalıp kendi belgelerine dayanılarak oluşturulmakta, diğer yandan da bu belgeler, altta yatan bu kalıp hakkında bilinenlere göre yorumlanmaktadır (Gönç Şavran, 2013: 149).

[2] Deney için bk. (Garfinkel, 2014: 69-70)

ÖRNEK: Bir komşunun iyi bir komşu olup olmadığı hakkında nasıl yorum yaparız?

İyi bir komşu deyince nasıl bir komşudan bahsettiğimizi düşünürüz. İyi bir komşunun özellikleri ile ilgili sağduyu bilgisine dayalı bir teorimiz olabilir. Örneğin komşumuz gürültü yapmayan, kendi komşularına yardımcı olan biri ise, bu özellikleri nedeniyle bu kişinin iyi bir komşu olduğunu düşünebiliriz. Böylece bazı özelliklere dayanarak bir kalıp yaratmış oluruz. Daha sonra yeni bir komşumuz olduğunda, yeni komşumuzu bu kalıba göre değerlendirir ve iyi bir komşu olup olmadığı hakkında bir yorum yaparız. Böylece kalıbı yaratmak için kullandığımız özellikler ve kalıbın kendisi karşılıklı olarak birbirilerini güçlendirmiş olur (2013: 149).

2.BÖLÜM

GÜNDELİK DİL

2.1.Gündelik Dil Kavramı

2.1.1. Felsefede Gündelik Dil Kavramı

Dil, mucizelerin mucizesidir. Bu mucizenin kaynağı dilin belirsizliğidir; çünkü yalnızca belirsiz bir şey mucizevî olabilir ve dolayısıyla belirsizliği üreten bir şey mucizelerin mucizesi diye adlandırılmayı hak edebilir. Dil, bize birbirinden farklı nesneleri, kavramları ve tecrübeleri anlama imkânı verir. Fakat bu farklı kalemleri birbirinden ayıran sınırın ne olabileceği hakkında hiçbir ipucu vermez. Dil, dünya diye adlandırdığımız şeyi, onu açığa çıkararak ve gizleyerek sunar (Demir, 2018: 128).

Demir (2018)'in mucizelerin mucizesi olarak nitelendirdiği dil, çok yönlü bir varlıktır. Aksan (2015), dilin çok yönlülüğü üzerinde dururken şöyle bir açıklama yapar: *Dil, bir anda düşünemeyeceğimiz kadar çok yönlü, değişik açılardan bakınca başka başka nitelikleri beliren, kimi sırlarını bugün de çözemediğimiz büyülü bir varlıktır. O gerek insan, gerek toplum, gerekse insan ve toplumdan ayrı düşünülemeyecek olan bilim, sanat, teknik gibi bütün alanlarla ilgili bulunan, aynı zamanda onları oluşturan bir kurumdur.*

Dil üzerine düşünmenin tarihi çok eskidir; aşağı yukarı felsefe tarihiyle eş zamanlıdır. Filozofların dile ilişkin başlıca problemleri şunlardı: Dilin ögeleri, yapısı, düşünceyle ilişkisi; idelerin epistemolojik değeri vs. Filozofların bu konulardaki görüşleri, bir dil felsefesi sayılmaz. Bu görüşler gerçekte dil üzerine spekülatif düşünmelerdir; çünkü onlar bir anlam teorisi değildir, sübjektiftir ve psikolojizmdir. Oysa dil felsefesi, felsefenin bir problemi değildir; tersine o, felsefe yapmanın, felsefi problemleri çözmenin bir aracıdır. Bu anlamda dil felsefesi, Frege'yle ve Russell'a birlikte ortaya çıkmıştır; I. Wittgenstein, Carnap, Tarski, Kripke, Davidson ve Quine gibi önemli filozoflar tarafından geliştirilmiştir. Dil felsefesini hem başlatan hem geliştiren filozoflar, mantıkçılardı. O yüzden dil felsefesi aşağı yukarı yarım yüzyıl mantıksal analizden ibaret kaldı. Mantıkçı filozoflar, dil felsefesinde mantığa merkezi bir yer verdiler; dilin nesnelerden nasıl söz edebileceğini açıklamaya çalıştılar, dili dünya ile kognitif ilişkisi açısından ele aldılar (Özcan, 2016: 11).

Mantıkçı filozoflara göre mantıksal sistem, bir dil gibidir; mantıksal dilin kendine özgü sözvarlığı ve sözdizimi kuralları vardır. Bunlarla, birleşik ifadeler ve

önermeler oluşturabiliriz. Dil felsefesinin görevi biçimsel dillerin yapısını araştırmaktır. Çünkü biçimsel diller, gündelik dillerden daha açıktır ve yalındır; dil olgusunu daha iyi yansıtır. Oysa gündelik diller daha kapalıdır, karmaşıktır ve yanıltıcıdır. Dil felsefesinde II. Dünya Savaşı'na kadar olan bu dönem, *Birinci Analiz Dönemidir* (Récanati, 1993: 180'den Akt. Özcan, 2016: 12).

Felsefede mantıkçı pozitivistlerin savundukları ideal dil anlayışına tepki olarak Wittgenstein'ın ikinci döneminde ortaya çıkan "gündelik dil" kavramı; Austin, Searle, Grice ve Strawson gibi kuramcılarla geliştirilerek "gündelik dil felsefesi" adıyla yeni bir alanın doğup gelişmesine sebep olmuştur (Boz, 2018: 47). Dil artık, ilk dönemdekinin aksine kusursuz bir mantıksal biçime dayandırılmaz, değişik kullanım biçimleri ve işlevleri açısından ele alınır. Bu anlamda gündelik dilcilerin, dile artık doğruluk-yanlışlık karşıtlığı içinde bakmaları söz konusu değildir. Dil, günlük etkinliklerin bir parçası olarak görülür ve böyle bir bağlantılılık içinde değerlendirilir. Dolayısıyla birinci dönem analitikçilerden ayrı olarak gündelik dilciler, dili, bir edim alanı içinde ele alır. Dili, konuşanın ve dinleyenin yönelimleri, edimleri vb. açısından değerlendirirler (Ricoeur, 2000: 27). Çelebi (2014: 75) gündelik dilci filozofların dilin temel işleviyle ilgili görüşlerini şöyle özetler, "Gündelik dilci filozoflara göre, dilin temel işlevi, mantıkçı-pozitivistlerin ileri sürdüğü gibi dünyayı resmetmek, olguların tasarımını sunmak değildir. Bunun dilin işlevlerinden yalnızca biri olduğunu, ana işlevinin ise insanlar arası iletişimi sağlamak olduğunu düşünmektedirler."

Rossi (2001: 48), gündelik dili teknik dilin üzerinde inşa edilmiş bir temel olarak görür ve yorumuna şöyle devam eder: Gündelik dil bütün özel terim üretme etkinliklerinin ve onları açıklayan araştırmaların kavramsal temelinde yer alır. Gündelik dil bir topluluğun her türden deneyimini yansıtır ve o bize dünya hakkında bir şeyler öğretir. Bu bakımdan, gündelik konuşmanın sahip olduğu hazinenin zenginliğinin soruşturulması bizi gerçeklik hakkında ya da en azından gerçekten var olan verili bir dilsel topluluktan türetilen kavrayış hakkında bilgilendirebilir.

Gündelik dil filozoflarına göre dilin pek çok fonksiyonu vardır (Özcan, 2016: 34).

i. Nesne durumlarını açıklamak, dünyayı betimlemek
ii. Bu betime ilişkin bir tasavvur oluşturmak
iii. Reeli etkilemek ve değiştirmek

iv. Başkasının davranışlarını yönlerdirmek ve reaksiyonlarını etkilemek
v. Çok çeşitli ve oldukça karmaşık yollarla iletişimi gerçekleştirmektir.

Gündelik dil felsefesinin Wittgenstein'ın ikinci döneminde başladığı genel biçimini Austin döneminde aldığı düşüncesi kabul ediliyor olsa da Boz (2018: 47), Wittgenstein'dan çok önce Doğuda **Farabi**'nin bu konuya dikkat çektiğini ve üzerinde önemle durduğunu söyler. Altunya'ya (2003: 104) göre, felsefenin ve dinin kullandıkları dilin farklı olduğuna dikkat çeken Fârâbî, felsefenin dilini hakikatin dili olarak görür. O, "el-Mille" adlı eserinde, dinin "görüşler" ve "fiiller" olmak üzere iki yönünden bahseder. Görüşler; ya doğrudan kendisine delâlet eden adlarla ifade edilir ya da gerçek taklit edilerek sembolik bir adla ifade edilir. Böylece dindeki görüşler ya bizzat gerçeğin ya da gerçeğin sembolik ifadeleri oluyor. Demek ki din, hakikatin nefisteki resimleri ya da imajların resimleridir. Toplum, hakikati anlamakta zorluk çektiğinde, hakikat kendisine benzerlerini getirme ve taklit yoluyla öğretilir. Peygamberler de toplumlarının örfüne uygun şekilde bu sembolik dili anlatırlar. Filozof, dinin metafizik dilinin halk için olduğunu kabul eder. Fârâbî'nin peygamberlik teorisinde dini metinlerin dili metaforik, felsefenin dili teorik ve halkın gündelik dili pratik olarak belirlenir.

Gündelik dil felsefesinin bir diğer önemli ismi **Wittgenstein'**ın düşünceleri ise iki döneme ayrılarak incelenir. İlk dönemini karakterize eden *Tractatus Logico-philosophicus* (1921) mantıkçı pozitivizmin anlam konusundaki temel tezlerini destekleyen düşüncelerin yer aldığı eseridir. Wittgenstein'ın bu eserindeki dil anlayışı "resim-tasarım" teorisi adıyla anılmaktadır. *Philosophische Untersuchungen* (1953) başlıklı eserinde [Türkçe edisyonu: *Felsefî Soruşturmalar*] ise, ilk dönemdeki mantıkçı pozitivist çizgisini terk etmekte ve gündeme getirdiği "dil oyunları" kavramıyla dili toplumsal bir kurum olarak değerlendirmektedir. İlk döneminde dünyayı olguların toplamı olarak tanımlayan ve dünya ile dil arasındaki ilişkiyi resmeden/resmedilen ilişkisi biçiminde kavrayan Wittgenstein, ikinci döneminde dünya hakkındaki tasarımını genişletir: Artık dünya, bir olgular koleksiyonu olmanın ötesinde, birtakım toplumsal mutabakatlara ve kurumlara bağlı olan insan etkinliklerinin de içinde yer aldığı bir yapıdır. Değişik amaçlara yönelen insanın dil pratiği, oyun oynamaya benzeyen bir faaliyet alanı meydana getirir. Konuşmak, çeşitli "dil oyunları" oynamakla aynı şeydir. Wittgenstein "dil oyunları" adlandırmasıyla asla "kelime oyunu yapmak" veya "dille eğlenmek" gibi bir eylemi kastetmez. Bilâkis

konuşmanın da bütün oyunlar gibi "kurallara bağlı" bir etkinlik olduğunu belirtmek ister (Altınörs, 2014: 178-179). Wittgenstein "dil oyunları" kavramını şöyle açıklar: Bir dili konuşmak, bir etkinliğin veya bir hayat formunun parçasıdır (Wittgenstein 1998: 23). Bunları dedikten sonra şu örnekleri verir: Emirler vermek ve onlara uymak, bir nesnenin görünüşünü tasvir etmek ya da onun ölçülerini vermek, bir olayı bildirmek, bir olaya ilişkin spekülasyon yapmak, bir varsayım oluşturmak ve denetlemek, bir deneyin sonuçlarını tablo ve çizelgelerle göstermek, bir hikâye yaratmak ve onu okumak, oyun oynamak, şarkı söylemek, şaka yapmak, pratik bir aritmetik problemini çözmek, bir dilden başka bir dile çeviri yapmak, sormak, teşekkür etmek, sövmek, selamlaşmak, dua etmek (1998: 23).

Felsefî Soruşturmalar'da gündeme getirdiği "dil oyunları" ve "hayat formları" kavramlarıyla Wittgenstein'ın ilk döneminde savunduğu "resim-tasarım" teorisini terk ettiği görülmektedir. Gündelik hayattaki dilin değişik kullanım formlarını açıklama gücünden yoksun olduğunun farkına vardığı "referansçı" teorinin yerine, "anlam"ın cümlenin içinde kullanıldığı "bağlam"da aranması gerektiğini vurgulayan "bağlamsal" ve "pragmatik" karakterde bir yaklaşım geliştirmektedir. Böylece, olguları resmeden bir ideal dil anlayışı, yerini günlük hayattaki bir sosyal pratik olarak insan konuşmasının bütününü kuşatan bir anlayışa bırakır (Altınörs, 2014: 180).

Ayrıca Wittgenstein gündelik dil konusunda şunları söylemektedir (Waismann, 1991: 45'den Akt. Özcan, 2016: 17):

> *İnanıyorum ki sadece bir dilimiz vardır: Bu gündelik dildir. Yeni bir dil icat etmeye veya bir sembolizm oluşturmaya ihtiyacımız yoktur. Gündelik dilimiz, içerdiği belirsizliklerden kurtulmamız şartıyla kullanacağımız dildir. Dilimizin sembolize ettiği şeyi açıkça bilirsek, düzenli olduğunu da anlarız.*

Gündelik dil felsefesinin en önemli ismi **Austin**'dir. Austin "performatifler" ve "söz edimleri" kavramlarıyla gündelik dil felsefesine yepyeni ve çok etkin iki paradigma kazandırmıştır. Bu iki kavram, dil felsefesinde Austin'in çok az görüştüğü Wittgenstein'ın, *kullanım* ve *dil oyunları* kavramları kadar önemlidir. Bu açıdan gerçek anlamda sadece Austin dil filozofudur. O, yalnız dilde görünen sorunlarla, söylemin doğasıyla, eylem oluşuyla, sözcelerdeki nüanslarla, eylem olarak söylemle ilgilenmiştir. Bir şey söyleyen insanın zihnindeki kognitif süreçlere ilgi duymamıştır. Austin gündelik dil felsefesinin en önemli temsilcisi olmakla birlikte gündelik dil

felsefesi ifadesini kullanmamıştır. O, bu felsefeyi ***lengüistik fenomenoloji*** diye niteler (Özcan, 2016: 18).

Austin'e göre, gündelik dilin uzun bir tarihi vardır. Gündelik amaçlar için kullanılan bu dilin insan hayatı için vazgeçilmez bir değeri vardır. İnsan onun sayesinde erili dişilden, canlıyı cansızdan, dostu düşmandan, köşeyi yüzeyden, daireyi kareden ayırır. Gündelik dil içerisinde listesi neredeyse sonsuza dek uzayan bu ayırımlar nedensiz değildir. Her ayrımın insanın hiç bitmeyen dünyevi etkinlikleriyle ilgili bir amacı vardır (Austin, 2009: 182).

Altınörs'e (2014) göre, Austin gündelik dilde sık sık kullanılan bazı ifadeleri özenle incelemiştir ve "saptayıcı" *(constative)* diye adlandırdığı dilsel ifadelerin doğru ya da yanlış olma özelliğinden söz etmiştir. Austin söz ettiği bu dilsel ifadeler arasında "icra edici" *(performative)* diye adlandırdığı bir beyan (*utterance)* türünün üzerinde özellikle durur ve bunların ne doğru ne de yanlış olduğunu söyler. İcra edici beyanlar birtakım fiilleri işlemeye, bazı edimleri gerçekleştirmeye yarar (2014: 182). Altınörs (2014), Austin'den aktarmaya devam eder ve "Austin'e göre, bir şey söylemek, şu üç fiil/edim katmanından meydana gelen bir dilsel faaliyettir" der:

i. **Seslendirme (phonetic) fiili/edimi:** Birtakım sesler üretmekten ibarettir. Şöyle ki "paskalyam paralaram param pam" dediğimde, bir fonetik fiili üretmiş olurum.
ii. **Dillendirme (phatic) fiili/edimi:** Bir dilin sözlüğünde bulunan kelimeleri, belirli bir tonlamayla ve o dilin sentaks ve gramer kurallarına uygun olarak dile getirmektir. "Paran masada" dediğimde bir dillendirme fiili gerçekleştirmiş olurum.
iii. **Anlamlandırma (rhetic) fiili/edimi:** Bir dillendirimi bir signifikasyon -anlam ve referans- ile kullanmaktır. Böylece "paran masada" cümlesini, evde temizlik yapan gündelikçiye hitaben söylediğimde, bir anlamlandırma fiili gerçekleştirmiş olurum.

Austin bu katmanların tamamını -yani seslendirme, dillendirme ve anlamlandırma fiilerini- bünyesinde toplayan bir dilsel ifadeye "düzsöz" (*locution*) fiili adını verir ve ardından şu üç söz fiili düzeyini birbirinden ayırır (2014: 182-183).

i. **Düzsöz edimi:** "Hayvanat bahçesinden kaçan bir aslan kentte dehşet saçıyor." Anlaşılır bir cümle olarak bu ifade, bir düzsöz edimidir.

ii. **Bir şey söylerken işlenen fiil/edimsöz edimi:** Aynı cümleyi yaşadığım şehrin ahalisine ilân ederek onları yaklaşan bir tehlike hakkında uyarmak isteyebilirim ve ahaliyi uyararak bir şey söylerken işlenen fiil (*illocution)* gerçekleştiririm.
iii. **Bir şey söyleme vasıtasıyla (*perlocution*) işlenen fiil/etkisöz edimi:** Bu uyarı hiç istemediğim halde ahaliyi kaygılandırabilir, korkutabilir veya bir panik dalgasını tetikleyebilir; böyle bir durumda, söyleme vasıtasıyla (*perlocution*) işlenen bir fiil söz konusudur.

Bu noktada özenle birbirinden ayrılması gereken üç "boyut" bulunmaktadır. Austin, düzsöz edimlerinin "anlam"ından, söylerken işlenen fiillerin "değer"inden ve söyleme vasıtasıyla işlenen fiillerin "etkisi"nden bahseder (2014: 183).

Austin şunu hatırlatmayı da yeğler: Kelimeler ve cümleler tüm kullanım bağlamının dışında kesinlikle hiçbir şey belirtmez ve anlam, bağlamların fonksiyonuna göre değişir (Özcan, 2016: 35).

Austin'in öğrencisi olan **Searle**, gündelik dil felsefesi için bir diğer önemli isimdir. Searle, hocası olan Austin'in yaklaşımını geliştirerek ayrıntılı bir söz edimleri teorisi ortaya koymuştur. Searle *Speech Acts* (Türkçe edisyonu: Söz Edimleri) başlıklı eserinde bir dili konuşmanın birtakım kurallara uygun davranışlarda bulunmak olduğunu savunur. Searle sosyal mutabakatlar olarak kuralları "düzenleyici (*regulative*)" ve "kurucu (*constructive*)" kurallar şeklinde ikiye ayrılır. Düzenleyici kurallar kendilerinden önce (veya bağımsız biçimde) var olan davranışları düzenler. Meselâ görgü kuralları, kişiler arasında bu kurallardan bağımsız biçimde var olan ilişkileri düzenlemektedir. Kurucu kurallar ise bazı davranışları düzenlemekle kalmayıp yeni davranış şekilleri de yaratan kurallardır. Futbol veya satranç oyununun kuralları, kurucu kurallara örnektir. Searle bir şey söylerken işlenen fiillerin (edimsöz edimlerinin) bağlı olduğu kuralların, kurucu tipte kurallar olduğunu açıklar. Zira söz verme, selamlama, başsağlığı dileme, vaftiz etme, özür dileme vb. edimsöz edimleri mutabakata dayalı kurumlara bağlı fiillerdir ve bu kurumları oluşturan kurallar aracılığıyla tanımlanır (Altınörs, 2014: 184).

Gündelik dil felsefesinin en önemli isimlerinden biri de **Grice'**dir. 1970'li yıllarda dil felsefesine damgasını vurmuştur. Bu alana katkısı hayattayken yazdığı on beş makaleyle olmuştur (Özcan, 2016: 47). Grice şunu anlatır: Bir cümlenin anlamı

genellikle ona uylaşımsal olarak yüklenen anlamı aşar. Söylenen şey (cümlenin lengüistik uylaşımsal anlamı) ve **taşınan** ya da **bildirilen** şey (sözcenin yorumu) arasında fark vardır. Denmek istenen şey ima edilir. Karşılıklı konuşmada **ima** (implicature) **işbirliği ilkesi**'yle birlikte anlamın belirleyicisidir (2016: 70).

İma iletişimin örtük biçimidir. İmada kullanılan kelimelerin anlamı ve konuşmanın yapısı birbirine bağlıdır. Her ima özel bir durumdur; sonuçta düşündüğümüz bir bağlamda anlaşılabilir. Grice imayı şu örnekle açıklamaya başlar: Varsayalım ki, A ve B ortak dostları olan ve bankada çalışan C'den söz etmektedir. A, B'ye C'nin işinin nasıl gittiğini sorar. B, şöyle cevap verir: "C'nin işinin fena gitmediğini sanıyorum. O, meslektaşlarıyla çok iyi anlaşıyor ve henüz cezaevine girmedi." Bu durumda A, B'nin ne demek istediğini kendine sorsun. Buna pek çok cevap verebilir. Örneğin şunlar düşünülebilir: "B, C'nin zimmete yatkın olduğunu veya C'nin meslektaşlarının hiç de iyi insanlar olmadıklarını" söylemek istemektedir (2016: 71).

> *Bu örnekte B'nin anlatmak istediği şey, C'nin henüz cezaevine girmediğini söylemekten çok farklıdır. Burada ihtiyacım olan bazı kavramları açıklamaya dahil etmek istiyorum. Bu kavramlar ima etmek ve ima kavramlarıdır* (Grice, 1979: 59'dan Akt. Özcan, 2016: 71).

Konuşanın söylediği şeyi anlamak için şunları bilmek gerekir:

i. X'in kimliği
ii. Sözcenin gerçekleştirildiği an
iii. Özel bir sözce durumunda ifadenin anlamı (Özcan, 2016: 71).

Grice iki türlü ima kabul eder: Uylaşımsal olan ve olmayan ima. Uylaşımsal ima, dilde yerleşik ve genel olan ima türüdür; söylenen şeyin kullanılan kelimelerin uylaşımsal anlamından doğar. Bu ima, söylenen şeyi ve iletilen şeyi belirlemeye yarar. Bu tür imalara sözlüksel imalar da denir. Bağlam ve iletişim durumu bu tür imaların yorumunda hiçbir rol oynamaz. Uylaşımsal imalara şu örnek verilebilir: Pierre Fransız'dır; o halde şovendir. Uylaşım "o halde" ile belirtilen bir sonuçtur. Uylaşımsal ima ise "Fransızlar şovendir" (2016: 72-73). Özcan (2016), Grice'in uylaşımsal olmayan imayı lengüistik göstergelerle gerçekleştirilen ima diye nitelediğini söyler. Bu imanın karşılıklı konuşmalarda vuku bulduğunu da ekler (2016: 74).

Grice, örtük anlamları işbirliği ilkesine göre ilk defa tanımlayan kişidir. İşbirliği ilkesine göre konuşanların her biri muhatabından sözcelerini kolayca yorumlamasını; bu amaçla rasyonel konuşmasını; konuşmaya katkıda bulunmasını bekler (2016: 81).

İşbirliği, insanın dilsel davranışlarını anlamaya izin verir. Dilsel etkinlikler gerçekte en az iki kişinin, iletişim etkili olacak biçimde ortak bir eyleme girişmelerini içerir. Konuşan ve dinleyen, ortak amaçlarını gerçekleştirmek için iş birliği yaparlar. Karşılıklı konuşmada işbirliği ilkesinin Kant'tan alınmış dört kategorisi vardır (Özcan, 2016: 81).

i. **Nicelik Kategorisi:** Buna göre konuşan, gerekli bilgileri vermelidir; bu bilgiler ne daha çok ne de daha az olmalıdır.

> *Bir kişi otomobilimi tamir etmeye yardım ederse ondan şunu beklerim: Açıklayacağın neden gerekenden ne daha çok ne de daha az olsun. Nedeni açıklama tıpkı birinin bana ihtiyacım kadar cıvata vermesi gibidir. Dört cıvataya ihtiyacım varsa bir kişiden, altı veya iki değil; dört cıvata vermesini beklerim* (Grice, 1979: 62'den Akt. Özcan, 2016: 81).

Bu ilke "Konuşmaya katkın, durumların gerektirdiği kadar bilgi verici olsun!" şeklinde özetlenebilir.

Grice demektedir ki nicelik kategorisindeki "gerektiğinden fazla bilgi verme" kuralına itiraz edilebilir. Bu itirazı yapanlar şöyle düşünebilirler: Gerektiğinden fazla bilgi vermek, işbirliği ilkesini ihlal etmek değildir; olsa olsa basit bir zaman kaybıdır.

ii. **Nitelik Kategorisi:** Bu ilkeye göre konuşan yalan söylememelidir. Söylemek için haklı nedenleri olmalıdır. Sözü yanlış ya da kanıtsız ise söylememelidir.

Nicelik ve nitelik ilkeleri belli bir kültürel toplulukla sınırlı değildir; dili kullanan tüm toplumlarda geçerlidir. Bu ilkeler karşılıklı konuşma yapanların rasyonalite ilkesine uyma zorunluluklarından doğan bir sonuçtur.

iii. **İlişki Kategorisi:** "Sadece …konusunda konuş" kuralını içerir. Önceki ve sonraki konuşmalar arasında bağlantı olmalıdır.

iv. **Biçim Kategorisi:** Bu ilke öncekilerine karşıttır; söylenen şeye dair değildir, söyleme biçimiyle ilgilidir. Biçim ilkesine göre konuşma açık olmalıdır ve sözde mümkün olduğunca kapalılık bulunmamalıdır; anlaşılması istenen

bilgiler düzenli olmalıdır, olaylar dizisi anlatılırken kronolojik düzene uyulmalıdır.

Grice'a göre bu dört kategoriden bazılarının diğerlerinden daha önemli olduğu durumlar vardır. Örneğin konuşmayı gereksizce uzatan bir insan eleştirilir; bu eleştirinin nedeni doğru veya yanlış konuşması değil; lüzumsuz bilgi vermesidir. Grice işbirliği kurallar listesinin tam olmadığını söyler. Kuralların hepsinin aynı güçte olmadıklarını da kabul eder. Buna örnek olarak ilişki ilkesinin daha önemli olmasını gösterir (2016: 82-83).

Oxford okulunun en önemli temsilcilerinden, bir dönem fenomenolojiye de ilgi duymuş olan **Ryle,** gündelik dil felsefesinin en önemli isimlerinden biridir. Ryle'a göre gündelik dil, bir iletişim dilidir. Ama bu dilin kullanımı problemlidir. Bu dili kullananlar çeşitli hatalar yaparlar, anlamlılık ölçütlerine zaman zaman uymazlar, dilin mantığına ve sentaksın kurallarına aykırı davranırlar. Benzerliklerden özdeşlik çıkarırlar, kavramların benzerliklerini öne çıkararak özgünlüklerini dikkate almazlar. Söylemin olguya uygun olup olmadığını göz ardı ederler. Ryle, gündelik dilin ifadelerini düzeltmekten çok lengüistik alanı düzenlemeye çalışır. Ona göre gündelik dil evrensel bir özellik taşımaz (Özcan, 2016: 99).

> *Gündelik dil filozofu, askerler, yargıçlar, ilahiyatçılar, bankacılar, psikologlar ve sosyologlar gibi meslek mensuplarının özel dilini kullanmaz. O, açık ve anlaşılır bir dil peşinde koşmaz, dili doğru kullanma ideali de taşımaz. Gündelik dil filozofu, dili analiz etmeyi, anlamla ilgili sorunları çözmeyi düşünür* (Ryle, 2005: 71'den Akt. Özcan, 2016: 99).

Ryle'a göre gündelik dil felsefesinde şu iki ilke vardır (Özcan, 2016: 103).

i. Tüm felsefi sorunlar, gündelik dilde ortaya çıkar. Felsefi sorunlar gündelik dille ne özdeştir ne de ona karşıttır. Felsefenin dili gündelik dildir. Gündelik dil, özel bir dil değildir; teknik veya akademik terimleri kullanmaz.
ii. Her felsefi tartışma bütünüyle gündelik dilde formüle edilmelidir. Mantıksal çıkarımda sonuç, çok nadir de olsa doğru olabilir. Ama sonuç genellikle hakikat ifade etmez. Bu nedenle mantıksal çıkarım yanıltıcıdır.

Ryle gündelik dili açıklarken satranç metaforunu kullanır. O, metafor konusunda şu tespiti yapar: Bir metafor, elverişli görülmediği anda terk edilir. Metaforu tüm ayrıntılarına kadar izlemek zorunda değiliz, çünkü ayrıntılandırılan

örnekler topallar. Ryle, "satranç" metaforunu Wittgenstein'dan almıştır. Wittgenstein'ın bu metaforu dil felsefesinde önemli bir metafordur, hem benzerlikleri hem de farklılıkları göstermeye izin verir (2016: 104).

> *Dilin satranca benzetilmesi şunu öğretir: Kelimelerin, cümlelerin, deyimlerin sayısı çoktur; nesneler hakkında kullandığımız ifadelerin rolü çok çeşitlidir. Doğru bir kalıp gibi kullandığımız ve her anlamlı ifadenin girmek zorunda olduğu tek bir kalıp yoktur* (Antoniol, 1993: 33'ten Akt. Özcan, 2016: 105).

Wittgenstein gündelik dil felsefesinin babasıdır; **Moore** ise büyük babasıdır (Jacob, 1980: 32). Moore'a göre dil konusunda çok şey söylenebilir, fakat söylenecek en önemli şey dildeki felsefi kararsızlıklara veya hatalara götüren konuları ele almaktır. Moore her ne kadar gündelik dil filozofu ise de gündelik dilin doğasını araştırmaz; ***gerçekte*** dille, dil olarak ilgilenmez. O, dil felsefesinin yeni bir disiplin olduğuna dikkat çeker; reeli araştırmada dili en güvenli yol kabul eder. Çünkü ona göre dil felsefesinin konusu, dilin sorunları değildir; dille ortaya konan felsefi sorunlardır (Özcan, 2016: 192).

Gündelik dil kavramıyla ilgili bu bölümde ele alacağımız son isim **Strawson**'dur. Strawson gündelik dil filozoflarına biraz yakınlık duyuyordu. Ona göre tıpkı Austin'in düşündüğü gibi söz, bir tür eylemdir. Strawson, hep bu ilkeye bağlı kaldı. Strawson'a göre dil, bir araçtır. Bu aracın nasıl doğru kullanılacağı öğrenilir; öğrenme uzunca denebilecek bir dönemde gerçekleşir. Dili öğrenirken kişi, başkalarının söyledikleri pek çok cümleyle karşılaşır. Dili öğrenmek, maksadını anlatabilmektir ve muhatabının cümlelerini doğru anlayabilmektir; cümle ister eskiden isterse yeni söylenmiş olsun; onların hepsini eleştirebilme ve yorumlayabilme becerisine sahip olmaktır; bir maksadı anlatabilmek ve anlayabilmek için gerekli kurallar sistemini kullanabilir durumda olmaktır. Strawson dil konusunda şu dört öncüle dayanır (Özcan, 2016: 145-146).

i. Dilin fonksiyonu referansta bulunmaktır. Referansta bulunmak, dilin asli fonksiyonudur. Dil aracılığıyla nesnelere, kişilere ve olaylara referansta bulunuruz.
ii. Dilin dünyamızı tanıtmaktan başka fonksiyonu da vardır. Örneğin, heyecanlarımızı ifade etmek ve sözleşmeler yapmamıza aracılık etmek gibi.

iii. Referansın belirlenebilmesi, belli bir yerde ve zamanda oynanan dil oyunlarına hâkim olmayı gerektirir.
iv. Dil oyunları nesneler dünyasına nasıl egemen olduğumuzu gösterir.

Strawson'ın tezi şudur: Dil oyunlarında bir hiyerarşi vardır. Dil oyunlarından bazıları diğerlerinden daha temeldir. Bu demektir ki dil oyunlarından bazılarını doğru biçimde kullanabilmek, diğerlerini iyi kullanabilmeye bağlıdır.

Strawson gündelik dili, tüm açıklama isteklerimizi karşılayacak ideal bir araç gibi görmez. Ona göre görecelilik taraftarlarının söyledikleri gibi pek çok dil yoktur; nasıl ki tek bir dünya varsa bu dünyayı organize etmemizi sağlayan tek bir dil vardır. Tek olan dil, dünyanın birliğinin de aynasıdır. Dünyanın birliği, en temel olan dil oyununa dayanır. Dünyaya ilişkin kavramlarımız çeşitli dillerden derlenmiş değildir. Onlar dünyaya ilişkin olduklarından yalnız gündelik dilimizin kavramlarıdır (2016: 147).

Gündelik dile başvurulma nedeni, dilin uzlaşımsal olmasıdır. Anlamların özü üzerinde değil, kullanımlarımız üzerinde birleşmemizdir (2016: 33).

> *Gündelik dil felsefesinde amaç, kelimelerin otantik ve ilk anlamlarını keşfetmek değildir. Çünkü kelimeler bize uzaklardan gelir. Onlar bizden önce şurada vardır. Biz onlarda doğarız; demek istediğimiz realiteyi kelimelerin durumlarından öğreniriz* (Laugier 2008: 187'den Akt. Özcan, 2016: 33).

2.1.2.Dil Araştırmalarında Gündelik Dil Kavramı

Dil araştırmaları çerçevesinde ele alacağımız *gündelik dil*in bir önceki başlıkla birlikte aslında Batıda hem kuramsal olarak hem uygulama açısından bir hayli ilerlemiş olduğunu görmüş olduk.

Johanson'a (1975) göre, günümüz Türkoloji'sinin -genel manada hacmi hiç de dar olmayan araştırma sahasında -konuşulan Türkçeye hemen hemen yok denecek kadar az mesai ayırması dikkat çekici ve üzücü bir gerçektir. En önemli ve en iyi araştırılmış Türk dili olan Türkiye Türkçesine gelince; günümüzdeki konuşma dilinin kendine has eğilimlerinin saptanması ve incelenmesi yönünde bir başlangıç bile yapılmamıştır. Johanson'ın görüşünden hareketle birkaç sözlüğü ve Türk Dil Bilgisi kitabını incelediğimizde "gündelik dil", "konuşma dili" ve bazen de "sözlü dil" olarak karşımıza çıkan *konuşulan Türkçe* için yapılan çalışmaların tanımdan öteye gitmediğini görmekteyiz.

Gündelik dil, "bir dilsel topluluk çerçevesinde, özellikle günlük gereksinimlerle ilgili bildirişim durumlarında yaygın biçimde gerçekleşen, yazınsal, bilimsel, vb. dillere karşıt olarak ele alınan kullanımların tümü" (Vardar, 1980: 90).

Sözlü dil, "yazı diline karşıt olarak gündelik konuşmalarda kullanılan dil (***Konuşma dili*** de denir.)" (1980: 135).

Konuşma dili, "işitme duyumuza seslenen işaretler sistemidir. Evde, sokakta, günlük yaşayışımızda kullanılan asıl dil budur" (Ediskun, 1999: 18).

Konuşma dili, "evde, sokakta, her günkü hayatta kullanılan tabiî dildir (Ergin, :10).

Konuşma dili "çeşitli söyleyiş özellikleri olan ve yazı dilinden farklı olan dildir. Karşıtı yazı dilidir" (Korkmaz, 1992: 212).

Konuşma dili, "varlık ve eylemin ses demetleriyle karşılanmasından ibaret oluşu, dilin yapı olarak, her şeyden önce bir konuşma eylemi olduğunu bildirmektedir. Zaten, dil kullanımı, dilin yazı ile buluşmadığı, yazının kalıcı desteğini almadan önceki on binlerce yılın tamamında ve yazılı devirlerin büyük kısmında bir konuşmadan ibaret olmuştur (Karaağaç, 2012: 59).

Güncel Türkçe Sözlükte ise yine *konuşma dili,* "günlük yaşayışta kullanılan ve yazı dilinden az çok farklarla ayrılmış bulunan dil, günlük konuşma, günlük dil" şeklinde tanımlanmaktadır.

Kartallıoğlu'na (2015 a) göre, Türkiye Türkçesi konuşma dili, Cumhuriyet dönemindeki çeşitli politikalar sonucunda oluşmamıştır; Osmanlı konuşma dilinin çağdaş şartlar altındaki devamıdır. Osmanlı konuşma dilinin en önemli kaynakları transkripsiyon metinleri denen gramer ve sözlüklerdir. 19. yüzyılda Osmanlı konuşma dili, özellikle Fransızca-Türkçe konuşma kılavuzları ile tematik olarak kaydedilmeye başlar. Transkripsiyon metinlerinden sonra Osmanlı kronikleri, şeriyye sicilleri, Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi, galatat sözlükleri, Kamus-ı Türki, halk hikâyeleri, tiyatrolar, romanlar, gazeteler, mizah dergileri Osmanlı konuşmasının kaydedildiği kaynak eserlerdir. Osmanlı konuşma dili örnekleri özellikle Batılı araştırıcılar tarafından yazılan gramerlerin sonunda mükâleme başlıkları ile özel olarak kaydedilmiştir. Osmanlı dönemine ait konuşma dili örnekleri incelendiğinde Türkiye Türkçesi konuşma diline çok yakın olduğu görülmektedir (Kartallıoğlu, 2015 b : 8).

Johanson'a (1975) göre, "Türkçe dil bilgisi" kitaplarının bilinçli olarak standart yazı dili şekillerine dayanması elbette ki pek şaşılacak bir şey değildir. Türkiye dışında yayımlanan geniş çaplı dört gramerden -yayımlanış tarihlerine göre: A. N. Kononov (1956), H. J. Kissling (1960), Ll. B. Swift (1963) ve G. L. Lewis (1967)-sadece birisi, Swift'in grameri, malzeme olarak eğitimli Türklerin konuşmasını da değerlendirmeye tabi tutmak ve sözdizimi incelemesini konuşma dilinin bütün [Prosodie] özelliklerine dayandırmak suretiyle belli bir ölçüde bu prensipten ayrılır.

Gündelik dil, bir ülkede ölçünlü yazı dilinin günlük konuşmadaki karşılığı olarak kabul edilebilir. Bir dilin konuşma biçimleri, çeşitli dil düzlemlerinde farklı terimlerle karşılanır. Örneğin ağız, kaba söyleyiş, argo vd. bunlardan bir kaçıdır. Bizim konu aldığımız gündelik dil, ölçünlü yazı dilinin geniş halk kitlelerinde sözlü olarak kullanımından ibarettir. Yazı dilindeki (ses, biçim, sözdizimi ve sözvarlığı) ölçünlülük görece olarak gündelik dilde gözlemlenmeyebilir. Ancak bunun ne ölçüde olduğuna karar verebilmek için çok geniş sözlü derlemler hazırlamak ve bu derlemler üzerinden birçok dil araştırması gerçekleştirmek gerekmektedir (Boz, 2018: 53).

Sözlü dil derlemleri, gündelik dil üzerine yapılacak araştırmalar için veri sunabilen en önemli kaynaklardır. Ağız araştırmaları için elde yeteri kadar kaynak olmasına karşın gündelik dilin derlenerek yazıya geçirilmiş metinlerine ulaşmak oldukça zordur. Eldeki birkaç çalışma dışında gündelik dil verilerinin tamamı sözlü derlemlerde bulunmaktadır. Türkiye'de iki sözlü derlem vardır, bunlar ODTÜ Sözlü Türkçe Derlemi[3] ile Türkçe Ulusal Derlem (TUD)[4] (2018: 54).

Dil araştırmalarında gramer çalışmaları oldukça dikkat çekmektedir. Fakat Akın (2015)'ın da dediği gibi bu çalışmalar daha çok yazılı metinlerde kalmıştır. Birey, konuşurken her zaman gramere bağlı olarak konuşmaz. Duygu ve düşüncelerini serbest bir şekilde ifade eder, gramerde bunları kendi kurallarına göre yazıya aktarır. Fakat bunda da tam olarak başarılı olamaz. Gramer kurallarının dışındaki birçok özellik konuşma dilinde varlığını sürdürür. Bu noktada şu tür sorular akla gelebilir: Konuşma sürecindeki özelliklerin kendi içerisinde bir kuralı var mıdır? Var ise bunlar nelerdir? Konu ile ilgili, Labov'un yapmış olduğu bir araştırma dikkat çekicidir. Labov standart İngilizce dışında farklı yapılarla konuşan zenci çocuklarını incelemiş ve bunların kullandığı değişik söyleyiş biçimlerinin kendi içinde tutarlı bir sistemi

[3] https://std.metu.edu.tr/ (07.07.2020)
[4] https://www.tnc.org.tr/tr/ (10.07.2020)

olduğunu ortaya koymuştur. Bu örnek, farklı dillerle birlikte, Türkçenin yazı dilinden nispeten farklı konuşma dili için de ayrı bir yapısının olabileceğini düşündürebilir. Fakat bu hususta Türklerin Türkçeyi ana dil, zencilerin ise İngilizceyi ikinci dil olarak kullandıklarını belirtmek gerekir. Birçok dünya dilinde konu ile ilgili araştırmalar görülmekle birlikte, günümüz Türkçesinde bu alanda yapılmış çok az çalışma vardır. Yurt dışındaki dil çalışmalarında bu konu ayrıntılı olarak tartışılmaktadır. Bu konu üzerinde tartışan dilciler konuyu üç ana başlık altında değerlendirir (2015: 4-5).

i. Konuşma dili grameri diye bir şey olamaz.
ii. Konuşma dili grameri özel bir gramere sahip değildir. Yazı dili gramerinin farklı bir şekilde kullanımından ibarettir.
iii. Konuşma dili grameri, yazı dili gramerinin dışında özel bir gramere sahiptir. Onun da kendine özgü kuralları vardır.

Akın (2015), gündelik dil grameri için ODTÜ Sözlü Türkçe Derlemi kullanarak bir çalışma yapmıştır. Çalışmanın sonucunda da yazı dili ve konuşma dili gramerini karşılaştırıp şu sonuçlara ulaşmıştır:

i. Bütün diller için geçerli olan kolay söyleme alışkanlığının Türk dilinde varlığını kuvvetli bir şekilde hissettirdiği görülmüştür. Özellikle şimdiki zaman ve gelecek zaman eklerindeki yıpranmışlık konuşma dilinde sıradan hale gelmiştir: *geliyo, gidiyo; alcak, vercek* gibi.
ii. Konuşma dilinde bazı sözcüklerde şekilsel, bazı sözcüklerde de hem şekilsel hem anlamsal değişmelerin olduğu gözlemlenmiştir. Şekilsel değişmeye en güzel örnek "değil mi?" soru kalıbının "di mi?" şeklini almasıdır.
iii. Konuşmada kullanılan ünlemlerin klasik –türlü duyguları anlatan veya bir doğa sesini yansıtan kelime-tanımdan çok cümleleri bağlayıcı, daha doğrusu iletişimi sağlayan bir fonksiyonda oldukları görülmektedir. Özellikle "hı hı, hmm, ıı ıı (hayır anlamında)" gibi ünlemler konuşmaya akıcılık katar.
iv. "ya, işte, yok, yani" gibi sözcükler hem yazı hem de konuşma dilinde kullanılır. Fakat konuşma dilinde kullanıldıkları yere göre çok farklı anlamlara gelebilirler. Bu ifadelerle ilgili yazı dilinde bu kadar çeşitlilik yoktur.
v. Konuşma dilinin cümle yapısında ise eksiltili ve devrik cümlelere sıkça rastlanır. Bunun sebebi iletişimde aktarılacak olan konunun bir an önce karşısındakine aktarılması olarak açıklanabilir. Kurallı cümlelerde yüklemden önce gelmesi gereken zaman, mekân veya kişiler; genellikle yüklemden

sonraya bırakılır. Daha sonra bu unsurlar cümleye eklenir. Bu bilinçli bir şekilde değil, daha çok aktarıcının yargıya odaklanması ve bu unsurları unutması sonucunda olur. Ayrıca cümlelerin çok kısa olduğu da görülür.

vi. Yazılı dilde noktalama işaretleri ve bazı bağlaçlarla sağlanan akıcılık; konuşma dilinde genellikle sözcük ve cümle vurgusu ile sağlanır. Ayrıca ders kitaplarında "gereksiz kelime kullanımı" başlığı altında adlandırılan anlatım bozuklukları, konuşma dili içerisinde konuşmaya akıcılık kazandıran normal unsurlar olarak görülebilir: "Sinemaya arkadaşımla birlikte gideceğiz.", "Yüksek sesle bağırma, seni duyuyorum." gibi (2015: 23).

Akın (2015) 'ın dediği gibi "Konuşma dili üzerinde daha sağlıklı ve daha farzla çalışmaların yapılabilmesi için sözlü derlem projelerine destek verilmeli, farklı üniversitelerde, kurumlarda veya bireysel olarak yapılan proje çalışmaları tek bir çatı altında birleştirilmeli ve bir an önce Türkçenin büyük bir sözlü derlem bankası oluşturulmalıdır."

Dil araştırmalarında alanında gündelik dilin tanımı ve bu tanımın sınırları kesin belirlenmiş değildir. Ayrıca kavramı karşılayan terimlerin sayıca çokluğu da ayrı bir sorundur. Dil araştırmacıları, araştırma malzemelerini genel olarak yazı dili metinlerinden seçerken konuşma diline oldukça uzaktırlar. Gündelik dilin sunduğu dil malzemesinin yazı dilinin sunduğu dil malzemesinden farklı olması, hem dilbilgisinin bütün alt başlıklarında (ses, biçim ve sözdizimi) hem de sözvarlığı üzerine yapılan araştırmalarda önemli farklılıklar ortaya koyacağı muhakkaktır (Boz, 2018: 55).

Johanson'a göre (1975) konuşulan Türkçenin dilbilimsel Türkoloji için ayak basılmamış bir bölge olarak kaldığının anlaşılması, ihmal edilen bu sahada gerekenden de yoğun telafi çalışmaları için bir itici güç olmalıdır.

3. BÖLÜM

ÇAĞAN IRMAK'IN "BABAM VE OĞLUM" İSİMLİ SİNEMA FİLMİNDE HAROLD GARFİNKEL'İN ETNOMETODOLOJİSİ AÇISINDAN GÜNDELİK DİL

Çağan Irmak'ın 2006 yılında yayımladığı "Babam ve Oğlum" isimli senaryo kitabındaki sekanslar Harold Garfinkel'in etnometodolojisine göre incelenmiştir. Gündelik dil kullanılan bu sekanslarda, Harold Garfinkel'in etnometodolojisinin temel kavramlarından **dizinsellik ve anlamın bağlama gönderimliliği** ile **açıklanabilirlik**; üyelerin metotlarından ise **dokümanter araştırma metodu/belgeleme yöntemi, vesaire ilkesine başvurma** ve **normale dönmeye çalışma** uygulanmaya çalışılmıştır.

Dizinsellik ve anlamın bağlama gönderimliliğinde sözcüklerin ve tümcelerin dilsel iletişimde yani somut bağlamda kazandıkları anlamlar; **açıklanabilirlik** kavramında sekanslardaki açıklama durumları incelenmiştir.

Dokümanter araştırma metodu/belgeleme yönteminde üyelerin daha önce yaşadıkları olaylardan hareketle altta yatan kalıpları tekrar nasıl kullandıkları hakkında incelemeler yapılmıştır. Diğer bir üye metodu olan **vesaire ilkesine başvurmada** üyenin hangi sözcüklerle bu metoda başvurduğuna bakılmıştır. Son olarak **normale dönmeye çalışma** metodunda etkileşimdeki belirsizlikten dolayı üyelerin normale dönmelerini anlatan sözleri tespit edilmiştir.

Etnometodolojinin temel kavramlarından **refleksivite** kavramı **dizinsellik/anlamın bağlama gönderimliliği**ndeki eksiklikleri düzeltmek için kullanıldığından bir bakıma bağlama gönderimliliğin içinde değerlendirilir. Bu sebeple refleksivite için ayrıca bir başlık açılmamıştır.

Üyelerin metotlarından **perspektiflerin karşılıklılığını sağlama** için yazılı bir metinden ziyade sahaya çıkıp bir çalışma yapmanın daha iyi sonuçlar vereceği düşünüldüğü için bu bölümde bu metoda yer verilmemiştir.

3.1.Babam ve Oğlum Sinema Filminde "Dizinsellik ve Anlamın Bağlama Gönderimlilik" Kavramının İncelenmesi

3.İç/Gece Sadık-Yatak Odası

Aysun: Sadık… Sadık uyan…

*Aysun: Sadık çok fena… **Geliyo…***

Sadık: Aysun Aysun… Ha? Şimdi mi?

*Aysun: Sadık taksi bul çabuk… **Erken geliyo…***

Sadık: Tamam… Tamam... Sakin ol! Giyineyim… Cüzdanımı alsam yeter. Hemen durağı arıyorum…

Sadık – Allah kahretsin.

Sözcükler tam anlamlarını, bağlama gönderim yaparken yani bir dilsel iletişimde veya somut bağlamlarda kazanırlar. Burada Aysun'un *"Geliyo… Erken geliyo…"* sözü doğum anını bildirmektedir. Bu söz grubunun doğum anını bildirdiğini bir önceki sekansı yani bağlamı okuduğumuzda anlıyoruz.

34.İç/Gece Mutfak

Salim: Sadıık!

Sadık: Ağbicim benim!!

Salim: Ağbesinin gülü bu… Ağbesinin gülü…

*Salim: Gardeşim benim. **Bu mu bizim canavar**. Öp bakalım len, amcanım ben senin.*

Nuran: Aa bak yapma ama!

(Deniz tedirgin öper amcasının elini, Salim ağlamaya başlar.)

Sakine: E özledi ya fakir…

Hanife: Salim len… aa goce Adem! Yapma bakem, çocuk vaa burada ayıp.

Salim: Napem gız duygulandım ben…

Hanife: Kusura bakma gari Sadık. Hoş geldiniz. Yengenim len ben senin, öp bakem. Hanife benim adım.

Hanife: Bu Hüseyin; dedenin isminden hani. Bu Ayşegül. Hah, ezber ettin mi? Amca çocuklarısınız siz.

Nuran: Torunla… Tanışın bakem, hah argadeş olun. Görüyon mu sen, ah bayramımız olsun bugün. Bütün evlatlaam burada.

Salim: İnsan duygulanıyor gız anne. Ufecikti buradan gitti bu.

Sadık: O kadar da değil be abi, kocaman adamdık.

Salim: Yaa kaç sene oldu. İnsan duygulanıyor görüverince.

Hanife: Eyi Salim anladık. Duygulandık hepimiz, bitti tamam. Söyler gari bi vakit bu!

(Kapı durmadan çalmaktadır.)

Nuran: Hah teyzeniz de geldi. Tam olduk şindi.

Nuran: Eyii gız geldik. Bak nası çarpıyo, gırcek kapıyı deli.

Burada dikkati çeken sözcük 'canavar' sözcüğüdür. Salim bu kelimeden sonra, "*Öp bakalım len, amcanım ben senin."* cümlesini kurmasaydı bu sözcük farklı anlamlarda yorumlanabilirdi. Ama Salim'in bu sözüyle bağlama hâkim olunduğu için 'canavar' kelimesiyle Sadık'ın oğlu Deniz'den kastedildiği anlaşılmaktadır.

53.İç/Gün Çiftlik Merdivenleri-Mutfak

*Sakine: **Böyük hanım bi sabah guşu yakalasak da ganadını golunu yolsak, atsak kazana pişirsek te yisek!***

*Nuran: **Nerde gız hani, yakala da yiyiverelim**.*

*Sakine: **Na şuraya gapının ağzına bi dane gonmuş. Goş yakalayalım onu.***

(Nuran koşturur, Deniz kıkır kıkır güler.)

Deniz: Yaa babaanne, yaa babaaa… Kurtar beni babaa!

Sakine: Baban galkmadı mı daha gücük oğlan?

Deniz: Cık… Uyuyo daha…

Nuran: Hasta mı acaba? Erken galkardı ya…

Sakine: Yoldan geldi ya yorgun tabi, uyusun az daha ses etme…

Nuran: Deniz bak biz gayfaltıyı hazır edene gadar atlara bak da gel bakalım az ha? Hadi goş…

(Deniz gitmek istemez, omuz silker.)

Nuran: Hadi, ama ya, acık bahçede dur sonra gel e mi. Bak atlar da gayfaltısını ediyo mu… Gel de bana yimeğini yemeyen at olursa söyle, gulağını çekelerim e mi? Tamam, ben de geleyim. Hadi goş… Hadi goş… goş, goş!

Bu sekansta Sakine ile Nuran'ın konuşmalarına bakıldığında Deniz'den bahsedildiği anlaşılmaktadır. Fakat görüntüde Deniz olmasaydı veya sekansta Deniz'le ilgili bilgi verilmemiş olsaydı Sakine ve Nuran'ın konuşmaları anlaşılmayacaktı.

91. İç/Gün Hastane

Nuran: Gel ablacım…

Gülbeyaz: Ne oldunuz gız… Nerde Sadık?

Salim: Odaya aldılaa…

Hanife: Babam doktorlan gonuşuyo… Yormayın dedi doktor. Acık sona alceklemiş yanına bizi…

Salim: Tüpe bağladılar, okşizen veriyolarmış.

Gülbeyaz: Neymiş peki, ne dediler?

Nuran: Bilmiyoz abla, öğrencez işte biz de…

(Salim elleriyle yüzünü kapatıp çocuk gibi aniden hıçkırır. Hanife hemen onu götürür.)

Hanife: ***Aaa Salim yapma, ama ya… Gel bahçeye çıkalım biz acık. Dur bakalım, yoktur bişey hemen olur mu öyle… Kendini goyverme…***

(Gülbeyaz İbrahim'e yaklaşır, fısır fısır…)

Gülbeyaz: Çocuklar nerde?

İbrahim: Sakine'ylen evde galdılar. Demedik daha biz de… Şehre iniyoz dedik, alışveriş etcez dedik. Anladı zaar kötü bişey vaa deye, ama sormadı gine de…

(Hüseyin ve doktor çıkar. Herkes ayaklanır. Hüseyin ahaliye bakar. Metin olmaya çalışarak konuşur.)

Hüseyin: Aşağıya çaycının oraya inelim de orda gonuşalım. Burda anlatılacak şey değil.

Nuran: Neymiş Hüseyin sölesene, bekleyemem ora gadar. Anlat diyom sana.

Hüseyin: Dur bre gafamı garıştırma benim. Bi dolu şey söledi adam, kafayı toparleyem acık.

Gülbeyaz: Geçmiş olsun Hüseyin Efendi…

Hüseyin: Sağol Gülbeyaz.

Bu sekansta Hanife'nin sözlerini Salim'in ağlaması üzerine söylediği görülmektedir. Eğer bu söz grubu hastanede, Salim'in ağlaması üzerine söylenmeseydi, farklı bir bağlamda kullanılsaydı bambaşka bir anlama gelebilirdi.

93.Dış/Gün Otoban

Nuran: Eyi ettin de geldin Fatmanım. Hem çocuk hem Sadık, seni sorup dururlardı. Göresi gelmiş çok Sadık'ın da…

Fatma: Daha evvel geleceydim de çocukları köye, ablamın yanına anca götürebildik. Gerçi böyüdüle gari, gurtattula maazallah gendilerini ya.

Hüseyin: Memleket neresi sizin Fatmanım.

Fatma: Gayseri bizim. Bi gısım hısım akraba orda hâlâ… Hep dağıldık sorma, kimimiz İstanbul kimimiz orda.

Nuran: Hep öyle hep, ne yapcan.

(Salim'in arabası… Salim arabayı kullanmaktadır. Yanında Hanife; arkada Sakine, Gülbeyaz, Ayşegül ve küçük Hüseyin.)

K. Hüseyin: Hade baba! ***Geç onnarı geç!***

Salim: Dur be acele ettirme…

Ayşegül: Ayağıma basıyon be…

K. Hüseyin: Ne vuruyon be!

Gülbeyaz: Durun be! Kaza yaptırtceniz babanıza.

Hanife: Yetee garii! Durdur arabayı Salim, indirelim şunnarı, atıverelim dereye gurtulalım. Valla indiririz bak.

Sakine: Çocuum uslu durun.

K. Hüseyin: Vurmasın bu da… Saçını yolmazsam ben senin bak…

Gülbeyaz: Ay aay yangın vaar diye bağırcam şimdi. Ay Hüseyin Efendi'nin arabasında gitsem daha iyiydi. Ter içinde galdım zaten. Sakinanım sizde de maşallah ne mabad varmış, yayıldıkça yayıldınız. Gitsene acık öteye, tepeme çıktın.

Sakine: Çocuklaa itişiyo ne yapem.

Gülbeyaz: Aaay! Durdur arabayı Salim.

Rabarba[5]*: Ay yürüsene sen be… Biz öylesine söyledik… Ne duruyon…*

Bu sekansta Küçük Hüseyin'in yani torun Hüseyin'in "*Geç onnarı geç!"* sözü babasının arabayı daha hızlı sürmesini istemesi anlamına gelmektedir. Eğer bu söz grubunun araba içinde bir konuşma sırasında geçtiği bilinmeseydi zihinde bu anlam canlanmazdı.

3.2.Babam ve Oğlum Sinema Filminde "Açıklanabilirlik" Kavramının İncelenmesi

2.İç/Gece Sadık-Ev

Aysun: Ay Sadık nerdesin be? Gazeteyi aradım yoksun, lokali aradım yoksun. İnsan bi haber verir, geç geleceğim der. Ona göre ben de…

Sadık: Merak mı ettin?

Aysun: E ettim tabi. Ortalık karmakarışık. Bilmiyosun sanki.

Aysun: İçmişsin…

Sadık: ***Evet. Azıcık ama… Gazeteden çocuklarla… Israr ettiler…***

[5] Labarba (rabarba): Kalabalık sahnelerde her kafadan bir sesin çıkması… Böylesi bir durumda oluşan uğultu (Irmak, 2006: 113)

Aysun: Sadık… Bugünlerde dikkat et kendine… Eli kulağında işte bugün yarın yoldadır.

Sadık: Özür dilerim… Haklısın… Yazımı koymadılar, tartıştık filan… Ona canım sıkıldı biraz…

Aysun: Haa… Baktım ben de… Bugün yoktu yazın…

Sadık: Bu yeni yazı işleri müdürü… Korkusundan… Üfff boş ver.

Sadık: Rakı var mı?

Aysun: Yok!

Sadık: Neden?

Aysun: Hepsini ben içtim. Malûm iki canlıyım ya… Bana mısın demiyo koca şişe… SADIIIIK… Bak kızıyoruz ha…

Sadık: Tamam… Üff. Çok sıcak.

(Sadık emekleyerek Aysun'un yanına gelip başını karnına dayar.)

Sadık: Canavar nasıl?

Aysun: İyi… Bu bi kasıldım… Hah dedim geliyor… Niyetlendi bu… Sadık canavar deme şuna… Ya kız olursa.

Sadık: Olsun… Gelsin artık… Yarın öğlen gidip yatarız hastaneye. Her şeyi ayarladım bugün.

Aysun: Bugünü sayma üç gün. Gelsin gelsin de bu akşam değil. Sarhoş sarhoş mu alacan onu kucağına… Valla vermem! Düşürürsün sen çocuğu beyin üstü.

Sadık: Düşürmem… Üç tane kahve içerim ben üst üste. Düşürmem onu beeeen. Babasının güzeli o…

Aysun: Al bakim yastığı… Hadi prova.

(Sadık kalkar. Yastığı tutar.)

Aysun: Hah tamam. Sırtından değil. Daha ense kökünden. Başı düşmiycek elinden… Hah dur bakiyim.

Sadık içtiğini onaylamış ve neden içtiğini Aysun için anlamlı hâle getirmeye çalışmıştır.

7.İç/Gün Sadık-Ev

Fatma (ses): Açılmadı daha, gurcalama.

Fatma: Ne gene goşturuyon deli deli, gudurgan. Gel hadi ekmeeni yi. ***Ne çarpıyon gapıları eyle.***

Deniz: ***Çarpmıyorum. Hızla açıp kontrol ediyorum.***

Fatma: ***Ne sebepten?***

Deniz: ***Cüceleri yakalamak için o sebepten.***

(Fatma yedirmeye başlar. Köfte makarna…)

Fatma: ***Ne cücesi be? Sen kendini sandın herhal. Başga kimse var mı burada?***

Deniz: ***Var. Sen görmüyorsun saklanıyorlar. Güliverde'ki, bir de Alis'teki cüceler. Alis büyüyünce öbürleri cüce kalıyo ya.***

Fatma: ***Aliş kim. Hani geçende gözüne şişeynen furan çocuk mu?***

Deniz: ***Çık (hayır anlamında…) O Ali… Hem vuramamıştı ki. Bu Alis kitaptaki kız. Sen bilmiyorsun.***

Fatma: Eyi bakam. Hadi yi ekmeeni soğutma.

Deniz: Fatma anne?

Fatma: Fatma annesi gurban.

Deniz: Babam karne parası verdi dün. Red Kit alsak ya gasteciden. Orda da Co Dalton var. Küçük Co…

Fatma: Eyi, gelsin buban, gidersiiz.

Bu sekansta Deniz önce Fatma için kapıyı çarpmadığının hızla açıp kontrol ettiğinin açıklamasını yapar. Yani bu durumu Fatma için anlamlı hâle getirmeye çalışır. Ardından Deniz yine Fatma için cüceler ve Aliş ile Alis arasındaki farkı anlamlı hâle getirmek için açıklamalar yapar.

56.Dış/gün Bahçe-Ahır Önü

Deniz: Neden göremem?

Hüseyin: Ordan görünmez, gel yakından bak.

Deniz: Hani?

Hüseyin: Ordan da uzak, iyice gel bak.

(Hüseyin atın ayağını kaldırır. İbrahim telaşla yardıma koşar.)

Hüseyin: Gördün mü bak, babuçları bu işe. Na! Bildin mi şimdi?

*Deniz: **Aaa hakkaten. Demirden pabuçlar… Yapıştırıyor musunuz siz onları?***

*Hüseyin: **Ulan gomik oğlan yapışır mı hiç, çiviynen çakıyoz dırnağına.***

*Deniz: **Acımaz mı?***

*Hüseyin: **Acır mı hiç… Etyok orda, dırnak bu!***

*Deniz: **Çakmazsanız ne olur?***

*Hüseyin: **Esas çakmazsak acır ayağı taşa sürtünce…***

Bu sekansta Deniz'in zihninde ata nal çakmakla ilgili bir durum olmadığı görülüyor. Hüseyin bu konuyu açıklamalarıyla Deniz için anlamlı hâle getirmeye çalışıyor.

58.Dış/Gün Ahır Önü

Hüseyin: Korktun mu be? Ergek adam korkar mı heç atlaadan?

Deniz: Korkmadım da fıvut yapımca, ağzıyla da…

İbrahim: Boş bulundu gücük oğlan.

Deniz: Adı var mı bunun?

Hüseyin: Adı mı? At işte, adı yok. Sen goy bakalım adını.

Deniz: Düldül olsun.

İbrahim: Yaşa be gücük oğlan.

*Hüseyin: **Nerden buldun bu güzel adı… Bayırgülü ha…***

*Deniz: **Kitapta vardı. Çizgi romanda Red Kit'te. Düldül olsun mu?***

*Hüseyin: **Olsun ya**… Sen kitap mi seviyon okumayı?*

Deniz: Seviyorum… Atları da çok seviyorum.

Hüseyin: Yaa, atlaa sevilmez mi heç… Sen gel ben sana hep sevdirem atları.

Deniz: Teşekkür ederim amca.

Hüseyin: Amca mı? Dedenim ben senin! Amca da neymiş…

Deniz: Dede deyince kızdın bi kere ama…

Hüseyin: Gızmam! Gızmak olur mu heç. Sen de bana, ben gızmam…

Deniz neden Düldül ismini tercih ettiğini Hüseyin'in sorusu üzerine açıklar. Hüseyin de açıklama üzerine bu ismi onaylar. Etnometodologlar açıklanabilirlik kavramında üyeler arasındaki onay ve ret durumlarıyla da ilgilenirler.

68.İç/Gün Gazeteci

Gazeteci: Ooo Hüseyin Ağa hoş geldin! Buyur geç, otur. Bi çay söyliyem mi?

Hüseyin: Hayırlı işlee… İçmeyem sağol…

Gazeteci: Ne deycen Hüseyin Ağa de bakalım. Bi halle gelmiş sana.

Hüseyin: Ne halleri gelcek be!..

Gazeteci: Ne bilem ben, alıcı gibi baktın ortalığa. Kökünü mü alcen dükkânın yoksa?

Hüseyin: Akıllara bak gari… Kıtipyoz[6]

Gazeteci: Eyi madem böle bekleyelim akşama gader.

(Hüseyin önemsiz bir şey gibi söyler.)

*Hüseyin: **Sende ufak oğlan kitabı vaa mı?***

*Gazeteci: **Nasıl kitap?***

*Hüseyin: **Resimli kitap be, şunlar onlardan mı?***

Gazeteci: Vaar olmaz oluu mu? Hangisinden verem?

Hüseyin: Hepsinden vee işte birer tane.

*Gazeteci: **Ne o Hüseyin Ağa, senin torun okumaz bunları pek ya?..***

[6] Ege'de 'kifayetsiz', 'muhteris' gibi bir anlamı var (Ed.n.) (Irmak, 2006: 75).

Hüseyin: ***Öbürüne alıyom.***

Gazeteci: ***Ayşegül'e mi? Gız ne yapsın bu kitapları be!***

Hüseyin: ***Öbürüne be, öteki öbürüne! Sana ne, sen baksana işine. Kitap deyi mi bu, ne soruyon o gadar?***

Gazeteci: Ne bağırıyon be?

Hüseyin: Hadi al parayı şurdan.

Gazeteci: Alırız eyi.

Hüseyin: Paket etsene be! Elimde mi götürecem böyle çocuk gibi! Rezil mi etcen sen beni!

Gazeteci: Eyi sararız.

Hüseyin, torunu Deniz için kitap alacaktır. Ama daha önce kitap almadığı bağlamdan anlaşılmaktadır. Nasıl bir kitap istediğinin açıklamasını da "*Resimli kitap be"* sözüyle yapar.

Bu sekanstaki bir diğer açıklanabilirlik örneği de Hüseyin'in kitapları hangi torununa aldığının açıklamasını yapmaya çalışmasıdır. Hüseyin, oğlu Sadık'la arası bozuk olduğu için Sadık'ın oğlu Deniz'e kitap aldığını açıkça söylemek istemez. Ama yine de açıklamaya çalışır. Gazeteci ise bu açıklamayı bu sekansta tam olarak anlamasa da sonraki sekanslarda Sadık'ın dükkânına gelmesiyle anlar.

71.Dış/Gün Bağ

Nuran: Bak baban sen gaderdi buralarda goşturup dururdu, ağaçları sulardı hep.

Deniz: Hortumla mı?

Nuran: ***Hortumlan olur mu heç? Bak bunları görüyon mu? Su yolu deriz biz bunlara, burlardan suyu akıdırsın, burdan da dağatırsın çapaylan, su öbürlerine gider hep.***

Nuran: Güçücüktü, burlaada goşturdu büyüdü hep, sen gadardı.

Deniz: Benim kadar mıydı? Keşke ben babamı benim kadarken görebilseydim.

Nuran: Görülüü mü heç? Eskidendi o…

Deniz: Böyle bi zaman makinesi olsa babaanne; düğmesine bassak, babamın çocukluğundaki zamana gitsek, onu görsek ne güzel olur di mi?

Nuran: Olur ya olmaz mı heç! Biz de gencecik oluruz o zaman öyle mi?

(Arkalarından ses gelir.)

Gülbeyaz: Aman ufal da cebime gir sen. Bu yaşta gençliklere mi özendin haspam.

Nuran: Ben gencim daha, sen kendine bak! Goca gadın oldun halen daha on yıl evvelsi entarilerini geyiyon yaşın belli olmasın deye. Hah hayyt!

Deniz babaannesi Nuran'a sulama işleminin hortumla mı yapıldığını sorduğunda Nuran bunu "*Hortumlan olur mu heç?*" sözüyle reddeder ve bu işlemin nasıl yapıldığını Deniz'e açıklar.

111.Dış/Gün Sabaha Karşı Avlu

Deniz: Baba…

Sadık: Babacım…

Deniz: Bunun içinden mi çıktın?

Sadık: Okula başladın mı?

Deniz: Evet… Sen gördün mü? Babaannem bizi gördüğünü söylüyor.

Sadık: Evet, önlüğün çok yakışmıştı dün. Çok yakışıklıydın gene…

Deniz: Burada mıydın?

Sadık: Evet.

Deniz: Baba ben gene hayal mi kuruyorum?

Sadık: Bilmem, ama hayal bile olsa güzel değil mi?

Deniz: Peki, o zaman neden Süpermen değilsin?

Sadık: Çünkü sen artık büyüyorsun Deniz.

Deniz: İnsan büyüyünce hayalleri de mi büyür?

Deniz: Bi daha seni görmeyeceğim değil mi?

Sadık: ***İstersen görmeye devam edebilirsin. Evet belki hiçbiri şu andaki kadar gerçek olmayacak, çünkü sen onları kendi kafanda yarattığını bileceksin. Ama o zaman daha güzel bir şey olur belki. Onlara istediğin gibi yön verebilirsin, gerçek olmasına çalışırsın.***

Deniz: Bu büyümek demek değil mi?

Sadık: Evet yakışıklı… Bu büyümek demek.

Deniz: Keşke büyümesem…

Sadık: Neden?

Deniz: O zaman seni bir daha göremem…

Sadık: Büyüyeceksin büyümek zorundasın Deniz… Büyüdüğünde beni görmeye ihtiyacın olmayacak, bana ihtiyacın olmayacak… İşte bu yüzden büyümelisin.

Sadık: Hadi eve gir artık. Yağmur yağacak.

Deniz: Sen ıslanacak mısın?

Sadık: ***Hayır, ben ıslanmayacağım ve hep çok mutlu olacağım. Çünkü artık senin bi evin var yakışıklı.***

Deniz: Gidiyor musun?

Sadık: Bak, gel senle bi oyun oynayalım… Daya kamerayı gözüne… Benim yürüyüşümü çek.

Deniz: İçinde o makarasından yok ki…

Sadık: Var, ama sen bilmiyosun. Ben koydum. Hadi bakalım çek.

Deniz (kafa sesi): Deniz babasıyla fedalaşırken ona bir söz verdi. Artık büyüyecek ve hiç ağlamayacaktı. Çünkü onun göklerde uçmasa da süper kahraman bir babası vardı.

Deinz (ses): Deniz süper kahramanın gitmesine izin verdi. Çünkü yeni maceralar onu bekliyordu.

Deniz: Hoşça kal baba…

Deniz (ses): Bu mutlu sonla biten hikâyeler de hep başkalarına anlatılmalıydı…

Bu sekansta Deniz ve Deniz'in zihninde yarattığı babası Sadık ile konuşmalara yer verilmiştir. Deniz hayalindeki babasına sorular sormaktadır. Sadık, Deniz'in sorularını anlamlı hâle getirmek için açıklanabilirlik kavramından faydalanarak Deniz'e cevaplar vermektedir.

3.3.Babam ve Oğlum Sinema Filminde "Dokümanter Araştırma/Belgeleme Yöntemi" Metodunun İncelenmesi

23.Dış/Gün Çiftlik Evi

Deniz: Baba elimi sıkıyorsun.

Sadık: Aa… Öyle mi yaptım, kusura bakma…

(Deniz eve doğru koşar, Sadık bağırarak fırlar.)

Sadık: Deniz dur!

Sadık: ***Kimse yok galiba… Bahçeye gitmişlerse…***

Deniz: Gelirler o zaman birazdan.

Sadık'ın ailesi genelde evde olur. Evde olmadıkları zaman ise bahçeye giderler. Sadık için bu durum bir kalıptır. Bu sekansta da evde kimse yoktur. Sadık altta yatan kalıba dayanarak evde olmama durumunu bahçeye gitme şeklinde kısaca betimler.

27.İç/Akşamüstü Konak-Sadık-Gençlik Odası

Nuran: Hadi soyunun dökünün bakem. Siz açsınızdır. Uyuceniz mı acık, yemek mi yirsiniz. Ne yapsak? … Hadi çıkem ben.

(Deniz'e sarılır.)

Nuran: ***Ah Allah'ım! Bayramım olsun bugün!*** *Sakine koş mutfağa girelim biz. Çabucanak yemek pişirelim senle.*

Sakine: Hoş geldiniz.

Sadık: Kusura bakma Sakine abla, selamlaşamadık bile.

Sakine: Olsun olsun! Gusuru mu olurmuş gari.

Nuran: Hadi Sakine hindiba yapıverelim, Sadık sever. Börülce de vardı dünden. Aşağıdayız biz, soyunun dökünün de gelin hele. Sakine goştur hemen, bi tavuk keselim suyuna çorba yapalım toruna. Ah torun deyiveresiymiş dillerim; ah bugünleri göresiymiş gözlerim.

(Nuran ağlamaya başlar. Sadık gelip sarılır. Nuran hemen toparlanır.)

Nuran: Babanı düşünme sen. Üç gün surat edee, ondan sonra şeedee. Deli adam işte o da, ne yapçen! Halletcez biz her şeyi, de mi?

Sadık: Halletçez anne!

Deniz: Bizim evde de bu fotoğrafın aynısından var, di mi baba?

Sadık: Bizim evimiz artık burası Deniz'cim. Alışmaya çalış, olur mu babacım?

Nuran için bayram günlerinde mutlu olmak bir kalıptır. Bu sekansta Nuran, oğlunun ve torununun eve dönmesi durumundan çok mutlu olduğu için bu kalıbı kullanarak bu güzel durumu bayram ilân eder.

42.İç/gece Hüseyin-Oda

Nuran: İçme gari şu zıkkımı odada, kokuyo her taraf.

Hüseyin: Ne gelmiş bunlar! Söyledi mi sana bişey?

Nuran: Gelecek tabi. Evi burası onun. Elin gavuru mu o? Evladın o senin Hüseyin Bey, 'bunlar' deyo bi de, el sanki…

Hüseyin: Evlatlığını bileydi o vakit. Biz onu Ziraat okusun diye gönderdik. O gitti anarşik oldu. Bu mu evlatlık…

*Nuran: Bana bak, and olsun ki bi gavga edin, hele bi gitsinler burdan senden ötürü; yemin verdim ben de giderim peşinden İstanbul'a. Yum çeneni otur. Bu sefer ezdirmem gari bu çocuğu sana, Sadık hapse girdi çıktı ruhumuz duymadı… Bir yaşına gelene kadar torundan haberimiz yoktu. Süt anne ellerinde büyüdü gariban… **Ne küslükmüş be. Düşman olsa çatlardı orta yerinden.** Bak and olsun ki giderim bu evden, and olsun ki boşarım seni bu yaşta…*

Hüseyin: Deli dei gonuşma be!

Nuran: Gonuşurum. Hele bi davran da gör. Nah gurana el basem de gör.

Nuran: Yeter gari anayım ben de. Anasız büyüdü o fukara. Ne taş galpliymişin sen be. El gader sübyanı görünce bile sızlamadı mı için.

Nuran: Nereye gidiyon gine?

Hüseyin: Sigara içcem.

(Hüseyin odadan çıkar, Nuran kendi kendine…)

Nuran: Zıkkım iç.

Nuran zihninde uzun süreli ve şiddetli bir küslüğün ancak düşmanlar arasında olacağı kalıbını yaratmıştır. Oğlu Sadık ve kocası Hüseyin arasındaki küslüğü de zihnindeki bu kalıba göre yorumlar.

104.Dış/gün Çiftlik

*Sakine: Geliyo arabala… Naapsak acıba? **Ağlaycekle bağırcekle şimdi…** Sen çocukları götüüsen mi acıba?*

*İbrahim: **Yok yapmazlaaa gari o gader, çocuğun yanında.***

(İbrahim gene de kalkar.)

İbrahim: Deniz hadi gel biz arka hayıtlıktan gargı keselim de at yapalım sana. Ha olu mu? Hade çocuklar siz de gelin!

Sadık ölmüştür ve cenaze töreni vardır. Sakine, cenaze için gelen insanların ağlayacaklarını ve bu durumun çocukları etkileyeceğini düşünür. İbrahim ise çocuklar olduğu için ağlayan ve bağıran insanların bu durumu abartmayacağına dair belgeleme metodundan hareketle bir kalıp oluşturmuştur. Burada da çocuklar olduğu için oluşturduğu kalıbı yeniden kullanarak "*Yok yapmazlaaa gari o gader, çocuğun yanında"* sözünü söyler.

3.4.Babam ve Oğlum Sinema Filminde "Vesaire İlkesine Başvurma" Metodunun İncelenmesi

2.İç/Gece Sadık-Ev

Aysun: Ay Sadık nerdesin be? Gazeteyi aradım yoksun, lokali aradım yoksun. İnsan bi haber verir, geç geleceğim der. Ona göre ben de…

Sadık: Merak mı ettin?

Aysun: E ettim tabi. Ortalık karmakarışık. ***Bilmiyosun sanki.***

Aysun: İçmişsin…

Sadık: Evet. Azıcık ama… Gazeteden çocuklarla… Israr ettiler…

Aysun: Sadık… Bugünlerde dikkat et kendine… Eli kulağında işte bugün yarın yoldadır.

Sadık: Özür dilerim… Haklısın… Yazımı koymadılar, tartıştık filan… Ona canım sıkıldı biraz…

Aysun: Haa… Baktım ben de… Bugün yoktu yazın…

Sadık: Bu yeni yazı işleri müdürü… Korkusundan… Üfff boş ver.

Sadık: Rakı var mı?

Aysun: Yok!

Sadık: Neden?

Aysun: Hepsini ben içtim. Malûm iki canlıyım ya… Bana mısın demiyo koca şişe… SADIIIIK… Bak kızıyoruz ha…

Sadık: Tamam… Üff. Çok sıcak.

(Emekleyerek Aysun'un yanına gelip başını karnına dayar.)

Sadık: Canavar nasıl?

Aysun: İyi… Bu bi kasıldım… Hah dedim geliyor… Niyetlendi bu… Sadık canavar deme şuna… Ya kız olursa.

Sadık: Olsun… Gelsin artık… Yarın öğlen gidip yatarız hastaneye. Her şeyi ayarladım bugün.

Aysun: Bugünü sayma üç gün. Gelsin gelsin de bu akşam değil. Sarhoş sarhoş mu alacan onu kucağına… Valla vermem! Düşürürsün sen çocuğu beyin üstü.

Sadık: Düşürmem… Üç tane kahve içerim ben üst üste. Düşürmem onu beeeen. Babasının güzeli o…

Aysun: Al bakim yastığı… Hadi prova.

(Sadık kalkar. Yastığı tutar.)

Aysun: Hah tamam. Sırtından değil. Daha ense kökünden. Başı düşmiycek elinden… Hah dur bakiyim.

Aysun konuşma sırasında ortalığın karışık olması durumuyla ilgili her detayı anlatmamıştır. *"Bilmiyorsun sanki."* sözüyle vesaire ilkesine başvurmuştur. Aslında Aysun bu sözüyle Sadık'ın "bilmiyorum" gibi karşı bir sözle etkileşimi bozmaması gerektiği hakkında Sadık'ı bilgilendirir.

93.Dış/Gün Otoban

Öbür arabanın içi:

İbrahim: Dıurdulaa mı onlaa?

Hüseyin: Yok yok yörüdü araba hade gidelim…

Hüseyin: Çocuklaa deli çıkarmıştır Gülbeyaz'ı arabanın içinde.

Fatma: Nası Sadık?

Nuran: Eyiymiş bugünlerde maşallah.

Fatma: Eyi eyi aman…

Deniz: Babanne… Daha çok var mı şehre?

Nuran: Az kaldı az… Sıkıldın mı?

Deniz: Yok sıkılmadım da… ***İşte…***

Deniz bu konuşmanın devamını getirmez. Aslında babasını özlemiştir, bir an önce babasına kavuşmak ister. Babaannesinin de bu durumu bildiğini düşünerek *"işte"* der ve konuşmayı yarıda bırakıp babaannesinin akışı bozmaması için vesaire ilkesine başvurur.

95.İç/Gece Hastane-Oda

Salim: Yengem de güzelmiş Sadık, Allah rahmet eyleye.

Salim: Anaa… Güçücük Deniz…

Salim: Aaa bize bak! Sen bunu İstanbul'a mı götürdüydün? Ben de nerde bu resim diyodum…

Salim: İlk geldiniz ya siz hani… Bağa gittiydik… Deniz demiş ki keşkem babamı bu bağlarda gezerken görseydim… Güçüklüğünü demiş… Bi zaman makinesi olsa demiş düğmesine basçekmiş te…

Sadık: Aaa öyle mi! Bak kerataya neler uyduruyo…

(Hüseyin seccadeyi toplar. Sadık ile Salim toparlanır.)

Salim: Allah gabul etsin…

Sadık Allah gabul etsin.

Hüseyin: Salim git şu aşağıdan bi su getir bakem bana.

Salim: Su vaa burda doldurem baba…

Hüseyin: Ben aşağıdan istiyom.

Salim: su de mi bu baba, hepsi aynı bunlan.

Hüseyin: Saliim…

Sadık: Ağbi sen aşağıdan getir hadi.

Hüseyin: Sadık hani bi ara bişey dedin sen bana… Deniz'den ötürü… Dedin ya ona söyleyemediğim, deyemediğim şeylee vaa deye.

(Sadık başını sallar.)

Hüseyin: ***Benim de sana diyemediğim şeylee vaa. Ben gonuşmayı bilemem… Sen benim oğlumsun, canımdan öte cansın. Bu gader diycem, gerisini sen anlayıvee gari…***

Sadık: Anladım baba… Çok iyi anladım, sağ ol…

Hüseyin: Hani bi de dedin ya. Keşke beni böyle görmeyeydi, son… zamanlarımda… Böyle yatakta hatırliycek deye… Gorkma… Evlatlaa babalarını hep hatırlamak istedikleri gibi hatırlarlaa… Öyle de mi Sadık…

Bu sekansta Hüseyin ve oğlu Sadık arasında adeta bir anlaşma var gibidir. Hüseyin'in söylemek istediği çok şey vardır. Fakat Hüseyin bu söylemek istediklerini oğlu Sadık'ın zaten bildiğini düşünmektedir. Bu sebeple "*Bu gader diycem, gerisini sen anlayıvee gari…"* diyerek aralarındaki anlaşmayı gün yüzüne çıkarır ve açıkça vesaire ilkesine başvurduğunu gösterir.

100.Dış/Gün Kasaba-Birgül-Ev Önü

Hüseyin: Hayırlı sabahlar olsun gızım.

Birgül: Hayırlı sabahlar olsun Hüseyin ağbe?

Hüseyin: Gocen evde mi?

Birgül: Yok İzmir'e gittiler erken. Bahçe ilaçlancek ya bizim… Ziraata deye çıktıla…

Hüseyin: Akşama gadaa dönemezle o zaman de mi?

Birgül: **E anca…**

Hüseyin: Bi maruzatım olcekti senden ötürü.

Hüseyin ve Birgül arasındaki etkileşimde bir anlaşma yapılmıştır. Hüseyin, Birgül'ün kocasının akşama kadar dönmeyeceğini zaten bilmektedir. Birgül'ün de Hüseyin'in bu durumu zaten bildiğinden şüphesi olmadığı için ve bu konuyla ilgili bir üst satırda açıklama yaptığı için daha fazla açıklama yapma gereği duymadan *"e anca…"* sözüyle etkileşimi bozmaz ve vesaire ilkesine başvurmuş olur.

3.5.Babam ve Oğlum Sinema Filminde "Normale Dönmeye Çalışma" Metodunun İncelenmesi

5.Dış/Gece Apartman Önü – Sabaha Karşı

Sadık: Allahım…

Sadık: Taksiii… Taksiii…

Sadık: Aysun, sabret aşağı inicez, sahil yoluna. Tutun bana. Gel kucağıma…

Aysun: Kimse yok mu? Allahım deliricem…

Sadık: Tamam… Tamam konuşma, yorma kendini…

(Sadık çeşitli kesmelerle, farklı sokaklarda, kucağında Aysun koşar. Sokaklar bomboştur. Dört farklı sokağa girerler.)

Sadık: ***Allah belanızı versin… Geberdiniz mi hepiniz… Ne oldu herkese? Nerdeler?***

Aysun: Sadıuık… Sadık… İndir beni…

Sadık: Ne oldu?..

Aysun: Geliyo… Bebek… Aaaaah…

Sadık: Yardım edin laaan. Uyanıun…

Etkileşim içindeki taraflar gerçeğin ne olduğu konusunda belirsizlik yaşadıklarında ve etkileşimde gerilime kapıldıklarında normale dönmelerini anlatan hareketler ve sözler sergilerler. Bu sekansa baktığımızda, normalde evin önünden daima taksi geçmektedir fakat o gece hiç taksi geçmemiştir. Bu durumda bir belirsizlik söz konusudur. Sadık da bu belirsizlikten dolayı gerilmiştir ve "*Allah belanızı versin… Geberdiniz mi hepiniz… Ne oldu herkese? Nerdeler?"* sözleriyle normale dönmeye çalışmaktadır.

41.İç/Gece Sadık-Oda

Sadık: Ne oldu, niye yatmadın yerinde?

Deniz: Sert sert orası, çarşafları da sabunlu sabunlu kokuyo…

Sadık: E daha iyi değil mi işte, temiz temiz…

(Deniz babasına sarılır. Sadık şaşırtıcı biçimde soğuk davranmaktadır.)

Sadık: Yerinde yat Deniz!

(Deniz şaşkın bakar.)

Deniz: Burda yatsam?

Sadık: İyi ben orda yatarım.

Deniz: Baba gitme!

Sadık: Deniz bırak…

(Küçük bir boğuşma, Deniz ağlamaya başlar.)

Deniz: ***Sen beni sevmiyosun artık. Burada bırakmaya geldin beni, di mi? Gitcem ben yarın. Trene bincem gitcem. Fatma annemin yanına gitcem. Sevmiyorum burayı ben.***

Sadık: Deniz ağlama… Tamam.

Deniz: Eskiden yanında yatmaya gelince istiyodun ama; şimdi sevmiyosun tabi, git diyosun.

(Sadık, Deniz'i sarsar.)

Sadık: Deniz oğlum. Artık büyüyosun.

(Deniz bakar.)

Sadık: Büyü artık Deniz… Büyü artık.

Deniz: Büyümiycem…

Bu sekanstaki etkileşimde bir belirsizlik durumu söz konusudur. Sadık her zaman oğlu Deniz'e sarılarak yatar. Ama bu sekanstaki konuşmalarda Sadık'ın Deniz'i istemediği görülmektedir. Deniz ise normal olmayan bu etkileşimde gerilmiştir ve normale dönmeye çalışmak için ağlayarak, açıklamalar yaparak normale dönmeye çalışmaktadır.

SONUÇ

Bu çalışmada Harold Garfinkel'in etnometodolojisi çerçevesinde *gündelik dil* ele alınmıştır.

İlk bölümde etnometodolojinin kaynakları olarak düşünülen *Parsons'ın Eylem Teorisi, Sembolik Etkileşimcilik, Goffman'ın Dramaturg Analizi* ve *Fenomenoloji (Görüngübilim)nin* tanımlaması yapıldıktan sonra etnometodolojik hareket, etnometodolojinin kavramları ve üyelerin yöntemleriyle işlenmiştir.

İkinci bölümde ise gündelik dil kavramının felsefede ve dil araştırmalarındaki görünümü işlenmiştir. Etnometodolojinin çalışma alanı gündelik hayat olduğu için özellikle dizinsellik ve açıklanabilirlik kavramlarının temelinde gündelik dil filozoflarının görüşleri açıkça görülmektedir.

Tezin üçüncü bölümü teorinin uygulama kısmından oluşmaktadır. Uygulama için Çağan Irmak'ın kaleme aldığı 'Babam ve Oğlum' senaryo metni bütünce kabul edilerek gündelik dil, etnometodolojinin temel kavramlarından *dizinsellik (anlamın bağlama gönderimliliği)* ve *açıklanabilirlik;* üyelerin yöntemlerinden *belgeleme yöntemi, vesaire ilkesine başvurma ve normale dönmeye çalışma* başlıkları altında yorumlanmıştır.

Bu çalışma neticesinde ulaşılan sonuçlar şu şekildedir:

1. Bu tezin uygulama bölümünde elde edilen bulgular ışığında etnometodolojinin gündelik dilden ayrı düşünülemeyeceği görülmüştür.
2. Etnometodolojinin temel kavramlarından anlamın bağlama gönderimliliği kavramı, özellikle Wittgenstein'ın ikinci dönem çalışmalarıyla paralellik sağladığı açıkça görülmektedir.
3. Yine etnometodolojinin anlamın bağlama gönderimliliği kavramında, bir ifadenin anlamının konuşmacının biyografisine, asıl niyetine ve dinleyiciyle arasındaki ilişkiye bağlı olduğu bağlamsal faktörler dikkati çekmektedir. Bu bağlamsal faktörlerden hareketle gündelik dil filozoflarından Grice'ın iletişimin örtük biçimi olarak kabul ettiği ima kavramının bağlamda anlaşılması durumu oldukça benzerlik göstermektedir. Çünkü Grice de bir imanın anlaşılması için kişinin

kimliğinin bilinmesi gerektiğine, sözcenin gerçekleştiği ana ve özel bir sözce durumunda ifadenin anlamına vurgu yapmaktadır.

4. Garfinkel'in temel kavramlarından açıklanabilirlik kavramı, üyelerin düzenli gündelik ilişki ortamlarını ürettikleri ve düzenledikleri etkinlikleri ile onların bu ortamları açıklanabilir kılma prosedürleri aynı şey olduğu için Austin'in edimsöz edimler kavramıyla örtüşür.
5. Tezin uygulama bölümünde üyelerin metotlarından dokümanter araştırma metodu/belgeleme yönteminin geçmiş tecrübelere dayandığı ve yeni bir durumda tecrübelerden hareketle yorumlar yapıldığı görülmüştür.
6. Üyelerin metotlarından vesaire ilkesine başvurma yönteminde, iletişim sırasında kişilerin birbirlerine her şeyi anlatmadıkları ve buna paralel olarak iletişimde eksik yanlar olmasına rağmen etkileşim sürecinin bozulmadığı görülmüştür.
7. Üyelerin metotlarından normale dönmeye çalışma yönteminde, etkileşim içinde bir belirsizlik durumu söz konusu olduğunda üyelerin normale dönmek istediklerini belirten sözler söylemeleri ve davranışlar sergiledikleri görülmüştür.

KAYNAKÇA

Aksan, D. (2015). *Her Yönüyle Dil -Ana Çizgileriyle Dil Bilim.* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Allan, K. (2006). *Comtemporary Social and Sociological Theory: Visualising Social Words.* Pine Forge Press, London.

Altınörs, A. (2014). *50 Soruda Dil Felsefesi.* Bilim ve Gelecek Kitaplığı, İstanbul.

Altunya, H. (2003). "Farabi'de Dil Felsefesi", Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta.

Austin, J. L. (2009). *Söylemek ve Yapmak* (Çev. R. L. Aysever). Metis Yayınları, İstanbul.

Blumer, H. (1969). *Symbolic Interactionism: Perspective and Method.* Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, N.J.

Boz, E. (2018). Felsefe ve Dil Araştırmaları Yaklaşımıyla Gündelik Dil. M.N. Doru, Ö.Bozkurt (Ed.), *Düşünce Bilimleri* içinde, Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, Mardin, ss.47.

Cevizci, A. (1999). *Felsefe Sözlüğü.* Paradigma Yayınları, İstanbul.

Coulon, A. (2015). *Etnometodoloji.* (Çev. Ümit Tatlıcan). Küre Yayınları, İstanbul.

Craib, I.(1992). *Modern Social Theory: From Parsons to Habermas, Harvester Wheatsheaf*, Çev. Ümit Tatlıcan, (Çevrimiçi), http://www.umittatlican.com/uploadsF/1/Bir-Isbirligi-Olarak-Toplum-Fenomenolojik-Sosyoloji-ve-Etnometodoloji-(Ian-Craib,-1992).pdf , 19 Mart 2020.

Cuff E.C.; Payne, G.C.E.; Francis, D.W.; Hustler, D.E.; Sharrock, W.W. (1989). *Perspectives in Sociology.* Unwin Hyman, Londra.

Cuff E.C. ve Sharrock W.W. ve Francis D.W. (2013). *Sosyolojide Perspektifler*, (Çev. Ü.Tatlıcan). Say Yayınları, İstanbul.

Çelebi, V. (2014). Gündelik Dil Felsefesi ve Auistin'in Söz Edimleri Kuramı. *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, C:4, ss. 74-89.

Demir, G.Y. (2018). *Dilin Belirsizliği.* Pinhan Yayıncılık, İstanbul.

Demir Ö. ve Acar M. (1993). *Sosyal Bilimler Sözlüğü.* Ağaç Yayıncılık, İstanbul.

Ediskun, H. (1999). *Türk Dilbiligisi*. Remzi Kitabevi, İstanbul.

Ergin, M. (2009). *Türk Dil Bilgisi*. Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım, İstanbul.

Esgin A. ve Çeğin G. (2018). *Gündelik Hayat Sosyolojisi -Temalar, Sorunsallar ve Güzergâhlar-*. Phoenix Yayınevi, Ankara.

Garfinkel, H. (1967). *Studies in Ethnomethodology*. Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, N.J.

—, ve Sacks H. (1970). *Theoretical Sociology*. Appleton-Century-Crofts, New York.

—. (2014). *Etnometodolojide Araştırmalar,* (Çev. Ü.Tatlıcan) Heretik Yayınları, Ankara.

Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*. (Ed. Cemal Güzel.) Kırmızı Yayınları, İstanbul.

—. (2016). *Sosyolojik Yöntemin Yeni Kuralları -Yorumcu Sosyolojilerin Pozitif Bir Eleştirisi,* (Çev. Ü. Tatlıcan ve B. Balkız) Sentez Yayıncılık, Bursa.

Gönç Şavran, T. (2013). Fenomenoloji ve Fenomenolojik Sosyoloji. S. Suğur (Ed.), *Modern Sosyoloji Tarihi* içinde, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları, Eskişehir, ss.124

—. (2013). Etnometodoloji. S. Suğur (Ed.), *Modern Sosyoloji Tarihi* içinde, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları, Eskişehir, ss.147

Johanson, L. (1975). Araştırma Konusu Olarak Konuşulan Türkçe (Çev. N. Demir) *İlmi Araştırmalar*, S.12: ss. 215-220, İstanbul.

Karaağaç, G. (2012). *Türkçenin Dil Bilgisi*. Akçağ Yayınları, Ankara.

Kartallıoğlu, Y. (2015 a). "Osmanlı Konuşma Dilinin Kaynakları", *5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri, Kültürleri,* Ankara.

—. (2015 b). Carbognano'ya Göre Osmanlı Türkçesi Yazı ve Konuşma Dili İlkeleri. " *Dil Araştırmaları*, Sayı: 16, ss. 7-27.

Korkmaz, Z. (1992). *Gramer Terimleri Sözlüğü.* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Özcan, Z. (2016). *Dil Felsefesi II (Gündelik Dil Paradigması).* Sentez Yayıncılık, Bursa.

Poloma, M. M. (1993). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları,* (Çev. H. Erbaş). Gündoğan Yayınları, Ankara.

Rawls, A. (2003). Harold Garfinkel Ritzer (Ed.), *The Blackwell Companion to Major Contemporary Social Theorists* içinde. Blackwell Publishing, New Jersey, ss. 122-154.

Ricoeur, P. (2000). *Söz Edimleri Kuramı ve Etik. (*Çev. A. Altınörs). Asa Kitabevi, Bursa.

Ritzer, G. (2003). *Contemporary Sociological Theory and Its Classical Roots.* McGraw Hill, New York.

—. ve Stepnisky, J. (2018). *Modern Sosyoloji Kuramları.* (Çev. H. Hülür). De Ki Basım Yayım, Ankara.

Rossi, J. G. (2001). *Analitik Felsefe*, (Çev. A. Altınörs). Paradigma Yayınları, İstanbul.

Slattery, M. (2011). *Sosyolojide Temel Fikirler,* (Çev. Ü.Tatlıcan ve G.Demiriz). Sentez Yayıncılık, Bursa.

Smith, P. (2005). *Kültürel Kuram,* (Çev. S.Güzelsarı ve İ.Gündoğdu). Babil, İstanbul.

Tatlıcan, Ü. (2011). *Sosyoloji ve Sosyal Teori Yazıları.* Sentez Yayıncılık, Bursa.

Turner, J. (1991). *The Structure of Social Theory,* Chapter 23, Wadsworth Publishing Company, 5.Basım, Çev. Ü. Tatlıcan, (Çevrimiçi), http://www.umittatlican.com/uploadsF/1/Etnometodolojik-Itiraz--Jonathan-H.-Turner-(1991).pdf , 25 Mayıs 2020

Vardar, B. (1980). *Dilbilim ve Dil blgisi Terimleri Sözlüğü.* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Wallace, R. A. ve Wolf, A.(1995). *Contemporary Sociological Theory*. Dördüncü Basım. Prentice Hall. New Jersey.

—. (2012). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları –Klasik Geleneğin İyileştirilmesi-* (Çev.Leyla Elburuz/M.Rami Ayas). Doğu Batı Yayınları , Ankara.

Wittgenstein, L. (1998). *Felsefi Soruşturmalar.* (Çev. D. Kanıt). Küyerel Yayınları, İstanbul.

EKLER

Ek 1: Taranan Eser Listesi

Irmak, Ç. (2006). *Babam ve Oğlum.* Say Yayınları, İstanbul.

Ek 2: Terim Dizini (Türkçe)

anlamlandırma (rhetic)

beyan (utterance)

dillendirme (phatic)

dizin (index)

dizinsellik (indexicality)

düzenleyici (regulative)

düzsöz (locution)

etki söz (perlocution)

görünüm (phenomenon)

görünüş (phenomenon)

gösterge (index)

icra edici (performative)

ima (implicature)

kurucu (constructive)

nesnel ifadeler (objective exspression)

öznel ifadeler (indexical exspression)

saptayıcı (constative)

seslendirme (phonetic)

Ek 3: Terim Dizini (İngilizce)

constative (saptayıcı)

constructive (kurucu)

implicature (ima)

index (dizin)

indexical exspression (öznel ifadeler)

indexicality (dizinsellik)

locution (düzsöz)

objective exspression (nesnel ifadeler)

performative (icra edici)

perlocution (etki söz)

phatic (dillendirme)

phenomenon (görünüm/görünüş)

phonetic (seslendirme)

regulative (düzenleyici)

rhetic (anlamlandırma)

utterance (beyan)